

*Tartu Riikliku Ülikooli Üldajaloo
Kateeder*

*Mongoolia rahva vabastusvõitlus ja
rahvavabariigi väljakuulutamise*

DIPLOMITÖÖ

Tensing Linda

Tartus, 1959. a.

Sissejuhatus.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas uue epohhi inimkonna ajaloo — proletaarse revolutsioonide ajajärku kapitalistlikel maadel, vabastuslike revolutsioonide ajajärku koloniaalsetel ja sõltumatel maadel.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit oli eeldaks näitaks kõikidele Ida ja Lääne rõhutatud rahvastele, ta kutsub esile võimsa revolutsioonilise tõusu kõikidel kapitalistlikel, koloniaalsetel ja sõltumatel maadel.

Oktoobrirevolutsiooni mõjul tõusis imperiaalistide poolt orjastatud töötavate masside revolutsiooniline aktiivsus enneolematule kõrgusele.

Oktoobrirevolutsiooni mõjul algas Hiinas, Päärsias ja Indias tööliste ja talupoegade aktiivne võitlus imperialistlike kolonisaatorite vastu.

Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena tekkis tööliste ja talupoegade riik Venemaal, mis

oli esimeseks sotsialistlikuks riigiks maailmas.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas ka Välis-Mongoolia rahvale tee tõelisele vabanemisele väljakuulutamast väliskaitset iskest ja fodaalsest eksploatatsioonist.

Oktoobrirevolutsiooni tähtsus Välis-Mongoolia rahva seisukohalt ei seis mitte ainult selles, et ta vabastas Välis-Mongoolia rahva vene tsarismi ja imperialistliku kodanuse iskest, vaid ka selles, et ta kutses araatide massis esile iseteadvuse kasvut ja viis nad maailma võitlusareenile imperialismiga.

Käsitlev töö „Mongoolia rahva vabastusvõitlus ja rahvavabariigi väljakuulutamine“ käsitleb Välis-Mongoolia rahvarevolutsiooni, tema areenmise põhjusi, teostumist ja tagajärgi.

Töö koosneb kolmest osast:

1. Olukord Välis-Mongoolias enne rahvarevolutsiooni.
2. Rahvarevolutsiooni võit Välis-Mongoolias.
3. Rahvarevolutsiooni sisseviimine aastail 1921-1924 ja Mongoolia Rahvavabariigi moodustamine.

Esimene osa käsitleb Välis-Mongoolia sotsiaal-majanduslikku olukorda ja imperialistlike riikide taotlusi Mongoolia suhtes. Sün-ndidatakse, et maa poliitiline ja majanduslik kond tingisid revolutsioonilise võitluse, mis oli oma iseloomult antiimperialistlik ja antifeodaalne.

Teine osa käsitleb revolutsiooni puhkemist, maa vabastamist välismaistest imperialistidest ja rahvavalitsuse moodustamist. Eriolulist tähtsust selles osas omab Mongoolia Rahvapartei organiseerimine ja Rahvaarmee moodustamine.

Töö kolmas osa käsitleb Mongoolia Rahvapartei ja Rahvavalitsuse võitlust rahvavõimude kindlustamise ja rahvarevolutsiooni edasiarendamise eest. Selles osas leiab eriti rõhutamist sõbralike suhete sihtsadamise tähtsus Nõukogude Liitumaa ja Mongoolia Rahvavabariigi vahel.

Töö kirjutanisel olid suure tähtsusega V. I. Lenini juhendavad sisukohad Mongoolia rahvarevolutsiooni küsimustes.

Allikmaterjalidena on töös kasutatatud „Liitumaa lepingute kogumikku teiste riikidega 1856-1917“ ja „Dokumendid tsaarivalitsuse ja

¹ Сборник договоров России с другими государствами 1856-1917. Москва, 1952.

Историческое Управление архивов 1878-1917."¹

Нимetatud allikmaterjalidega tutvumine andis hea võimaluse otsustada imperialistlike riikide poliitika üle Mongoolia suhtes X saj. algul.

Uue kirjanduse osas on enam märkimisväärt B. Гирендоби töö „Rahvarevolutsioon Mongoolias ja Mongoolia Rahvavabariigi moodustamine.“² Nimitatud töös annab autor ulatustliku ülevaate Mongoolia rahvarevolutsiooni arengumisest. Töös on kasutatud väärteslike allikmaterjale Mongoolia Rahvavabariigi arhiividest. Töö pakub ka piisavalt statistilist materjali. Arvestades eelpoolmainitud oli B. Гирендоби töö oluline tähtsus käesoleva töö kirjutamisel.

Töö kirjutamisel oli tähtis osa ka Н. Т. Якимови artiklil „Mongoolia Rahvarevolutsiooniline Partei — Mongoolia võitude innustaja ja organisator.“³ Н. Т. Якимови artikkel käsitleb Mongoolia Rahvapartei tekkimist, tema võitlust rahvarevolutsiooni teostamise eest ja edaspidist

¹ Документы из архивов царского и временного правительств 1878-1917. Москва-Ленинград, 1935-1940.

² Б. Мирендоп, Народная революция в Монголии и образование Монгольской Народной Республики. Москва, 1956.

³ Н. Т. Якимов, Монгольская народно-революционная партия — организатор и вдохновитель побед монгольского народа. Монгольская Народная Республика. Сборник статей — Москва, 1952, вк. 56-100.

võitlust maa sotsialistlikele arengu eest. Käesoleva töö kirjutamisel oli olulise tähtsusega A. T. Jakimovi töö see osa, kus autor käsitleb partei moodustumist ja tema võitlust rahvarevolutsioonivõidu eest.

Mongoolia rahvuslik-vabastuslikest liikumisest enne rahvarevolutsiooni puhkemist annab hea ülevaate G. Kungurovi ja S. Sorokovikovi kaamat „Araatide revolutsioon.“¹ Nimetatud teos on väga põhjalik ja ühesajalilik viiti 1905. ja 1911. a. revolutsiooniliste liikumiste kirjeldamisel, jääb aga hoopis puulisel kujul 1921-1924. a. rahvarevolutsiooni käsitlemisel.

Käesoleva töö kirjutamisel oli tähtsal kohal ka Mongoolia rahvarevolutsioonist osavõtja H. Tšuibalsani töö „Lühike Mongoolia rahvarevolutsiooni ajalugu.“²

Töö kirjutamisel on kasutatud veel mõnede nõukogude autorite töid. Huvitavaid materjale Mongoolia rahvarevolutsiooni kohta leides ajakirjades „Kasvagu Mongoolia“ („Лобренитная Монголия“)

¹ Г. Кунгуров и М. Сорочовиков, Араатская революция. Исторический очерк. Иркутск, 1946.

² Н. Чойбалсан, Краткий очерк истории монгольского народного революционного движения. Москва, 1952.

Olukord Välis-Mongoolias enne rahvarevolutsiooni.

1921. aasta on Välis-Mongoolia ajaloos pöördepunktiks — Välis-Mongoolia astus imperialistliku ja antifodaaalse revolutsiooni võidu tulemusena demokraatlikku arengu teele.

Vastust küsimusele, miks võitis rahvarevolutsioon Välis-Mongoolias, tuleb otsida Mongoolia, eriti aga Välis-Mongoolia minevikust. Seejuures tuleb arvesse võtta nii Mongoolia suhteid Hiinaga, vastuvõetud Mongoolias endas, kui ka Mongoolia suhteid välismaailmaga.

Kui mandžud XVII sajandil oma võimude kerkimisele jätsid nad püsima siin senise sotsiaal-majandusliku korra ja fodaalsete ühikute võimuldaa administratsioon jäi täiesti kohalike fodaalide kätte. Pekingi valitsus teostas ainult nõrka kontrolli kohalike võimude üle. Seejuures püüdsid mandžud hoida Mongooliat võimalikult isoleerituna Hiinast ja tsaari-Venemaast.

Nii püsis olukord seni XIX saj. teise pooleni. Siit peale on mandžud sunnitud loobuma Mongoolia isoleerimisest poliitikast ning lubama Hiina

majandusliikude ringkondade sisse majanduslike sidemete kujunemist Mongoolia ja Hiina vahel ning tsaarivalitsuse nõudmisel samalaadsete sidemete arenemist Mongoolia ja Venemaa vahel.

Kaubavahetus Mongoolia ja Hiina vahel kujunes palju tihedamaks kaubavahetusest Venemaa ja Mongoolia vahel. Mongoolia peamiseks väljavooartikkeliks olid karjasaadused, mida Hiinas märksa enam vajati, kui Mongoolia lähedal asuvaltel Siberi aladel. Peamiseks sisuokaupadeks Mongooliasse olid põllumajandussaadused ja tööstuskaubad.

Hiina kaupmeeste vahendusel toimus kaubavahetus ka Jaapaniga, Ameerika Ühendriikidega, Inglismaaga jne. Hiina kaupmehed tegutsesid siin liigkasuvõtjatena. Põlvkondi ilmus siia Hiina koloniste. XIX saj. teisel poolel suundus tuhanded hiinlasi Mongooliasse ja esmajärjekorras Venemaa piirialadele aladele. Mandžid toetasid kolonisatsioonile antud juhul kahel põhjusel: esiteks püüdsid mandžid nõrgendada sellega Hiina maade rahulolematust ja teiseks püüdsid takistada Venemaa positsioonide kindlustumist Mongoolias, moodustades piiri piiri laia ala Hiina elanikest.

XIX saj. lõpul hakkasid mandžid toetama uut poliitikat Mongoolia valitsemises. Mandžid

kaitsid Venemaa mõju kaudu Mongoolias ja Mongoolia vürstide sferatismi ning sehtesid siin uue administratiivse korra, millega Mongoolia poliitiline sõltuvus Pekingist tugevnes.

Teoses sellega loobusid mandžid suhtumisest Mongoolia fodaalidesse kui liitlastesse. Seda enam ja enam kõrvaldati võime juurest Mongoolia vürste, nad asendati Hiina ametnikega. Mongooliasse toodi suured Hiina garnisonid, mis pidid hal kindlustama Mongoolia täieliku suvereenuse ja mandžude positsiooni. Mongoolia fodaalide väljatõrjumine maa administratsioonist tekitas neudes sügavat rahulolematust.

XIX saj. teisel poolel teavnesid Mongoolias sotsiaalsed vastuolud. Kaubalis-rahaliste suhete arenguga nosis tugevdasid nii ilmalikud fodaalid kui ka lamaismi templid ja kloostrid araatide karjakaarvatajate eksploatatsioonist. Tugevaks rõhujaks oli siin peale selle Hiina liigkasuvõttev kapital ja XIX saj. lõpust peale Hiina ametnikud. Sellises olukorras said araadid väga vaeselt. Klassivastuolud teavnesid.

Klatses XIX saj. keskpaigast puhkes kord ühes kord teises Mongoolia osas araatide antifodaalne võitlus. Eriti märkimisväärselt kasvas see Venemaal 1905. a. puhkenud revolutsiooni mõju all. V. I. Lenin oma artiklis „Aasia ärkamine“ kirjutas:

Ulkomaailman kapitalismi ja Venä 1905. aasta liikumine on Asia lõplikult äratanud. Sajad miljonid rõhutatud, keskaegses tardumises metsistunud inimesed on ärganud mees eluks ja võitluseks, inimese alguliste õiguste eest, demokraatia eest.

1905. aasta antifodaalne võitlus Mongoolias haaras kolmandiku kogu maast. Võrreldes senise võitlusega oli see enam organiseeritud. Lise-Mongoolias moodustati omad kohalikud võimorganid, mis ühinesid ühes keskses organisatsioonis rahva nõukoguks, mille esindajad käisid koos üks kord kuus.² Kõik sissetulekud läksid võitlusest haaratud territooriumil rahva nõukogu käsutusse, võlad ja kohustused fodaalide vastu tühistati. Uue võimu kaitses organiseeriti 500-meeline relvastatud salk, mis iga kuus 23. kuupäeval viis läbi laskeharjutusi.³ Välis-Mongoolias toimus antifodaalne võitlus araatide juhi Bjuši juhtimisel. Araadid töötasid siin välja oma platvormi, milles nõudsid välismaiste kaupmeeste ja fodaalide privileegide kaotamist,

¹ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 66.

² A. Kallinikov, Kраткое революционное движение в даобнономий Монголии. „Революционный Восток“, 1934, № 6, lk. 43-44.

³ Sealsamas, lk. 44.

andamite, võlgade ja laenude tühistamist.⁴

Kahtamata ühisele podalismi vastasele iseloomule jäid Lise- ja Nälis-Mongoolia liikumised iseloomulikkuseks, nad ei väljunud kohalike huvide raamidest. Mongoolia revolutsioonilise liikumise saatuse määdanas Mongoolia sajanditepikkune mahajaäämus. Mongoolias püüdis veel töölisklass ja revolutsiooniline partei.

Uus püüdis Mongoolia vürstidesse, mis püüdis nad araatide revolutsioonilist võitlust, mis oli põhiliselt suunatud podaalse rõõmuse vastu ära kasutada ja juhtida seda mandšude vastu. Sel teel lootsid vürstid oma kaotsiläänud positsiooni tagasi saada ning sundida mandšuid loobuma ühest administratiivsest korrast. Araatidele ei mõeldud vürstid aga mingisuguseid mõõndusi teha. Vürstid kasutasid araatide podalismi vastast võitlust selliselt, et mitte loovutada oma võimu ja araatide eksploatatsioonise õigust mandšudele. Kui aga araatide võitlus üha suurema ulatuse ja podaalsetele ringkondadele üha ähvardavama ilme võttis, asusid Mongoolia vürstid toetama Pekingi valitsust liikumise mahasurumises.

⁴ А. Каллиников, "Революционный Восток", 1934, № 6, в. 44.

Araatide revolutsiooniline võitlus suurti maha sõjavägede poolt nii sise- kui ka välis-Mongoolias.

Alguigi et 1905. a. revolutsiooniline liikumine Mongoolias ei tõusnud üldrahvaliku liikumise tasemele, on tal suur tähtsus. 1905. a. araatide võitlus valmistas ette 1911. - 1912. a. revolutsioonilist liikumist, näitas sotsiaalsete klassivastuolude suurt teravust.

(Mongoolia valitsemine jäi endiseks.)

1911. a. puhkes Hiinas revolutsioon, mis lõppes mandžude troonilt kukutamisega 1912. a. See Hiinas puhkenud revolutsiooniga nõrgenes mandžude võim Mongoolias. See andis tõuke revolutsioonilise liikumise mees vallandumiseks Mongoolias. Sekord oli revolutsiooniline võitlus Mongoolias suunatud mandžude poliitilise ja majanduslike võimutsemise vastu. Rahva vabadusküsimine algas stiikiliselt - võltsamatute põletamisega ja võttis peatselt üldrahvaliku ilme. Välis-Mongoolia fodaalid ühinesid liikumisega, nad püüdnud olukorda ära kasutada, et vabaneda Hiina võimude alt, aga säilitada täielikult võim araatide üle.

Juba revolutsioonilise situatsiooni kujunemise perioodil Hiinas 1911. a. suvel tulid Välis-Mongoolia vürstid ja kõrgvaimulikud kooku Abaga linnas. Välis-Mongoolia fodaalid said

aru, et onva jõududega nad ei saavuta usmärke, arvaate nad ei usaldanud ja koguni kartsid, supä-
rast otsustasid nad otsida toetust vene tsarismilt.
Nad otsustasid pöörduda tsarri - Venemaa poole ette-
panekuga võtta Välis-Mongoolia Venemaa protekto-
raadi alla tingimusel, et säilitataks vürstide ja
kõrglaamade täielik isesisuus. Sellega piirdusid
Välis-Mongoolia fodaalid ihtlasi säilitada õigust
arvaatide piiramatuks ekspluaterimiseks. Tsarri - Ve-
nemaalt nõusoleku saamiseks saatsid Välis-Mon-
goolia fodaalid oma esindajad Peterburi, kuhu
jõuti 15. augustil.

Kogu selgub Venemaa faministri asetäitja
Kokovtsevi kirjast välisministri ajuti -
sele asetäitjale Neratovile tuli Välis-Mongoo-
lia fodaalide ettepanek mitte kõige sobival ajal
tsarri valitsusle, Kokovtsev kirjutas: „... ei ole ette-
valmistatud pinda mongolite liikumise karutami-
seks meie huvides.“²

Nähtamata ulpsolmainitule haaras tsarri -
valitsus Välis-Mongoolia fodaalide ettepanekust
kinni, kuna ta pidas keijumund olukonda va-

¹ Н. Камиников, „Революционный Восток“, 1934, №6, в. 48.

² Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и великого кра-
вительств 1878-1917. Серия II, Т. 18, ч. I, Москва -
Ленинград, 1939, в. 277.

jaliks mõnediks oma imperialistlike huvide
kindlustamiseks ja laiendamiseks Välis-Mongoolias.

Tsaarivalitsust õhutas aktiivsele tegevusele Vä-
lis-Mongoolia asjus ka rünnakuid rahvusvaheline
olukord. Nimelt pärast Venemaale ebaharvat Vene-
jaapani sõda hakkasid jaapani imperialistid te-
gema ettevalmistusi Mongoolia vallutamiseks. Jaa-
pani imperialistid kavatsesid kasutada Mongooliat
tema hea geograafilise asundi poolest platsdarmina
kallakungiks Venemaa Kaug-Sõda aladele.

Tsaari-Venemaa piiridis Välis-Mongoolia feo-
daalidega koostööle asudes jaapani plaanid nurja
ajada. Mongooliale lähemini olid tsaari-Vene-
maal alkoige huvitatud kaubanduslike kapi-
tali esindajad, kes nõudsid tsarisuult niisugust
poliitikat Välis-Mongoolia suhtes, mis kergendaks
nende võitlust Hiina kaubanduslike kapitali
konkurentsiaga, kes praegu monopoolselt valdas
Mongoolia turgu ja mis nalt välja Venemaa
kaubad. Vene tolliametite andmete järgi on teada,
et 1891-1908. a. kasvas väljaveo Venemaalt Mongoo-
liasse 22% võrra, samal ajal suurenes nimevõtte Mon-
gooliast Venemaale 566% võrra. Üldine Vene-Mongoo-
lia kaubanduse ringkäik moodustas 8 miljonit rubla,
kusjuures Hiina-Mongoolia kaubanduse ringkäik oli 50
miljonit rubla.

¹ М. Я. Златкин, Вскрытия новой и новейшей истории Монголии.
Академия Наук СССР, Москва, 1957, в. 142.

Arvestades kõiki ülpoolmainitud pidas tsaarivalitsus vajalikuks (nagu loeme Sokolovski kirjast Levatovile 17. aug. 1911. a.) aktiivselt välja astuda päevakorda kokkumad Mongolia küsimuses. Nene tsarismi lõplikuks esmärgiks oli Välis-Mongoolia muutmine oma koloonias lähemas tulevikus. Sellest lähtudes liikkas tsaarivalitsus tagasi Välis-Mongoolia podaalide palve nende iseseisvuse tunnustamise osas. ta võttis endale vahetalitaja osa Pekingi ja Unga vahel, et kindlustada Välis-Mongooliale autonoomia.

Tsaarivalitsus kasutas aia 1911. a. suvel Hiinas puhkenud mandžudevastast revolutsioonilis-demokraatlikku liikumist ja nõudis sama aasta oktoobris, et Hiina ei teostaks Välis-Mongoolias mingisuguseid muudatusi Venemaa nõusolekuta.

13. okt. 1911. a. teatas tsaarivalitsus oma Hiina saadikule Sokolovskile Pekingis, et kasкуси, mida tekitab Hiina valitsusle revolutsiooniline liikumine Lõuna-Hiinas, võiksime meie kasutada selleks, et koostada kirjaline akt, mis lähtuks meie seisukohalt Mongolia küsimuses ja mida tunnustataks Hiina poolt. Sami aqa võiksime rahulduda Hiina valitsuse kirjalise la-

¹ Международные отношения в эпоху империализма. Серия II, Т. 18, в. I, л. 340.

² Т. Лунгуров и И. Сороковиков, viidatud teos, л. 7.

badungga mitte teostada Mongoolias uusi reforme teisiti kui meie nõusolekul.

Mongoolia vürstid, kes võisid tsaari - Venemaa sellise hoiaku puhul arvestada edaspidi viimase abiga, kasutasid ära Hiinas puhkenud revolutsiooni ning kuulutasid Välis-Mongoolia Hiinast süüsi sõltumatuks.

Oma deklaratsioonis 1. detsembrist 1911.a. teatasid Välis-Mongoolia vürstid rahvale, et Välis-Mongoolia muutub sõltumatuks riigiks.² Deklaratsioonis kirjutatakse „... meie, mongolid, ei allu niidest juale mandžude ja Hiina ametnikele, kelle võime on täielikult hävitatud...“¹³

Välis-Mongoolia vürstid teatasid, et kui mandžud ei tunnusta sellist sammu, peavad nad vältimatuks neerastatud võitlust Hiina avastajate vastu.⁴

Kiiresti purustati Hiina garnison Ugas. Sama ruttu vabastati hiinlastest teised linnad ja rajoonid. Loqu Välis-Mongoolia sai mandžudest

¹ Международные отношения в эпоху империализма.

Документы из архивов царского и временного правительств 1878-1917. Серия II, Т. 18, к. II, Москва - Ленинград, 1939, лк. 149.

² В. Г. Кичиков, Путь монгольской революции. Исторический очерк. «Современная Монголия» 1936, № 4-5, лк. 140.

³ Fealsamas.

⁴ Т. Кунгуров и И. Сорокиных, viidatud teos, лк. 8.

valvaks.

Samal ajal aktiviseerus aga araatide revolutsiooniline tegevus, millest oli karta tõelist hädaohtu Välis-Mongoolia vürstidele. Hädaohtu vältimise ja oma võimu tugevdamise eesmärgil moodustasid vürstid Välis-Mongoolias fodaal-teokraatliku valitsuse esotsas kõrgema vaimuliku bogdo-gegeniga. Inooni andnuist bogdo-gegenile taotas kogu Mongoolia rahvas, sest maal oli nur lamaisemi mõju. Bogdo-gegen, kes oli olud vürstide ladviku esotsas, muutis Välis-Mongoolias piiramatute võimuga monarchiks.

Nagu juba varem nimetatud oli Mongooliast huvitatud peale Hiina ja tsaari-Venemaa ka Jaapan. Juba 1907. a. ja 1910. a. sõlmisid tsaari-Venemaa ja Jaapan salajased konventsioonid selles, et „vältida igasuguste arusaamatuste tekkinist“ nimetatud maade spetsiaalsete huvide suhtes Mandžuurias ja Mongoolias. Nüüd, pärast Hiina ülemvõimu kukutamist Välis-Mongoolias, sõlmiti 8. juulil 1912. a. Venemaa ja Jaapani vahel uus salajane kokkulepe. Lepingu alusel kohustus tsaarivalitsus tunnustama ja austama Jaapani huve Tise-Mongoolia osas,

¹ Меморандумные отношения в эпоху империализма. Серия II, Т. 18, к. I, л. 268.

nis asetses Pekingi meridiaanist (s.o. 116°27' ida-
pikkusel) ida pool ja Jaapani valitsus kohustus
tunnustama ning austama tsaarivalitsuse huve
Sisi-Mongoolia osas, mis asetses lääne pool ülalmai-
nitud meridiaanist. Tegelikult tähendas see, et
nii tsaari-Venemaa kui ka Jaapan otsasid
mõlemad sobivat momenti ainult oma võime
kehtestamiseks Mongoolias.

1911. ja 1912. a. sündmuste järgi kindlustus Vä-
lis-Mongoolias vene tsarismu. 1912. a. novembris
sõlmiti tsaari-Venemaa ja bogdo-gigeni vahel
kokkulepe, mille järgi tsarismu lubas Välis-Mon-
gooliale abi kehtestatud korra kindlustamiseks.
1912. a. kokkulepet täiendati tsaarivalitsuse ja bog-
do-gigeni poolt protokolliga 1913. a. veebruaris.
See oli tüüpiline mittevõrdõiguslik leping, mil-
les määrati kindlaks Välis-Mongoolia alistumine
tsarismu mõjule. Lepingu kohaselt võisid tsa-
ri-Venemaa kodanikud siirduda taxistama-
tult Välis-Mongooliasse, tegelda siin ükskõik
millise majandusalaga, soetada kinnisvara,
kaubelda tollivabalt jne.

Nüüd piirdsid tsaari-Venemaa diplomaadid
saavutada kiinalt tunnustust Välis-Mongooliale

² Международные отношения в эпоху империализма.
Документы из архивов царского и временного пра-
вительства 1878-1917. Серия II, Т. 20, ч. I Москва-Ленинград,
1940, вв. 268-269.

kui Hiina autonoomsele osale. See ka saavutati. 1913.a. 5. novembril sõlmiti tsaari - Venemaa ja Hiina vahel kokkulepe, milles mõlemi maa valitsused tunnustasid Välis-Mongoolia autonoomiat. Kokkuleppes märgiti, et Välis-Mongoolia territoorium moodustab Hiina vabariigi autonoomse osa, kusjuures autonoomia jääb sise- ja osaliselt ka välisküsimustes. Selline oli kokkuleppe väline külg, tegelikult jäi Välis-Mongoolia aga sõltuvaks tsaari - Venemaast, kes ühest küljest tunnustas Välis-Mongoolia autonoomiat, teisest küljest valmistas Välis-Mongoolia täielikuks haaramiseks.

1913. a. Venemaa - Hiina kokkulepe, mis sõlmiti Mongoolia osavõetuta, kutsus esile tugeva protestilaine mongolite seas. Urgas käitusid demonstrandid väljakutsuvalt Venemaa suhtes. Olukord muutus Venemaale keerulisemaks kui arvestada veel ka seda, et Jaapani poliitika Mongoolia suhtes muutus üha aktiivsemaks. Nii näitetas tuli 1913. a. Välis-Mongooliasse Jaapani esindaja Kadama, kes esitas bogdo-gegenile palve kaardete ehitamise kohta Mongoolia territooriumil „kaubanduslikuks“ otstarbeks. Vastutames

⁹ Сборник документов, к. 418-419.

lubas Kadama, et Jaapani valitsus toetab kõikide mongolite ühinemist ja täielikku lahkulöömist Hiinast.¹

Kuid enne kui Jaapani plaanid said teostuda, astus vahele tsaari - Venemaa, kes kartis oma konkurendi - Jaapani - liigset tugevumist Välis-Mongoolias. Jaapanist võis ejuineda tõeline hädaloht seda enam, et tsaari - Venemaa näitas samal ajal oma nõrkust Erimises maailmasõjas. Tsaarism pidi tegema järeleandmisi, mille üheks väljenduseks oli 1915. a. 7. juuni Venemaa - Hiina - Mongoolia kolmikleping. Nimetatud lepingu alusel Hiina, autonoomne Mongoolia ja tsaari - Venemaa leppisid kokku selles, et Välis-Mongoolia jääb Hiina imperiumi autonoomseks osaks, et Hiina ei vii Välis-Mongooliasse oma sõjaväge, ei koloniseeri Välis-Mongooliat ega sega teha sisearjadesse. Lega pidi Välis-Mongoolia nomenklatuuralt alluma Hiina valitsusele, faktiliselt aga oli ta täielikus sõltuvuses tsaari - Venemaa vastu.

Välis-Mongoolia sai autonoomia, kuid sisepoliitika valdkonnas muutusi ei toimunud. Välis-Mongoolia sotsiaalmajanduslik alus jäi puutumatuks. Bogdo-gigeni valitsuse sisepoliitika ei

¹ A. B. Луриков, „Современная Монголия“, 1936, № 4-5, lk. 138.

peegeldanud laiade masside huve; varasemad feodaal-pärisorjused suhted jäid püsima. Bogdogeeni ajal ei tehtud mitte ükski samm rahvanasside olukorra parandamiseks. Vastupidiskoormised ja sõltuvus feodaalidest suurenesid.

Revolutsioonielus Väli-Mongoolias peaaegu puudus põllundus ja ei olnud tööstust. Enamuse elanikkonna peamiseks tegevuseks oli primitiivsel tasemel olev rändkarjakasvatuse. Loomakasvatuse aringut tähistasid karjakasvatajate - araatide feodaalne rõhumine ja vanilised traditsioonid. Religioon seelas näitaks heinamaistuse, mille tulnuseks ei varutudki talveks heina, samuti peeti villaniitumist patuks jne. Puudus igasugune veterinaarabi, ei olnud võimaldadaet kaasa loomade jaotamiseks.

Maa sotsiaal-majanduslik ja poliitiline kord ei loonud perspektiivse karjamajanduse aringus.

Mongoolia ühiskond koosnes tollal ajal kahest antagonistlikust klassist: valitsevast feodaalide klassist ja rõhutatud karjakasvatajate - araatide klassist. Araadid omasid oma vajapidamise, neil oli omandiõigus vajapidamisinventarile ja karjale, puudus aga omandiõigus karjamaadele. Maa kuulus ilmalikele ja vaimulikele feodaalidele: bogdogeenile, viivstidele, kloostritele, rikkastele laamadele. Araatidel oli kehtunud omavoliline

minek ühe fodaalvalduse piiridest teise. Ka ühe fodaali maaalal võisid araadid rännata ühelt karjamaalt teisele aiult maavaldaja loaga.

Araadid, kes omasid kariloomi, pidid karjatamises maad rentima fodaalidelt. Rentinormidena valitsesid revolutsioonilises Vähis-Mongoolias teo- ja naturaalkent, aruema hakkas ka raha-rent.

Fodaalide karjad olid hiigelsuurid võrreldes araatide karjadega, fodaalide endi arv aga võrreldes araatide arvuga tihine. Selgituseks olgu järgmised faktilised andmed:

	usudustasid %-des revolutsioonilise Vähis- Mongoolia elanike ildarvust	omasid kariloomi %-des revolutsioonilise Vähis- Mongoolia kariloomade ildarvust
ilmalikud ja vaimulikud fodaalid	7,8	49,5
araadid	92,2	50,5

Üksikute fodaalide kariloomade arv ületas araatide kariloomade arvu isegi sadu kordi. Näiteks kui 1918.a. oli araadi majapidamises

¹ Ts. Ulupongov, viidatud teos, lk. 8.

keskmiselt 60 sarilooma.¹ Nii fodaal Duruukti Khan omas samal ajal 7000 hobust, 300 sarilooma ja 20.000 lammas, Unga paavloostriil oli 30000 hobust, 15.000 sarilooma ja ligi 100 000 lammas.²

On selge, et sellistes tingimustes ei võinud olla Nõulis-Mongoolias mingit progressi ega tootlike jõudude arengut.

Revolutsioonivõimud Mongoolias jagunesid araadid järjekindluses kategooriatesse:

1. Araadid - abbatid, nad olid pärisonjadeks ilmalike fodaalide - vürstide juures. Araadid-abbatid olid kohustatud maksma andameid ja kandma mitmesuguseid kohustusi oma isandate ja fodaalse riigi jaoks.
2. Araadid - hamzilgid olid üksikute ilmalike fodaalide isiklikud pärisonjad. Nad olid vabastatud sõjalisest teenistusest ja pidid täitma kõige mitmekesemaid kohustusi oma fodaalile.
3. Araadid - šabinarid olid pärisonjadeks laamade ja kloostrite juures. Nad kandsid kohustusi ja maksid andameid vaimulike fodaalide kasuks. Vaimulikud fodaalid püüdsid varjata, et nad ekspliiitativad teisi inimesi ja nimetasid oma pärisonjad šabinarideks, mis tuleb sõnast, ša-

¹ C. C. Denngol, Монгольская Народная Республика. Москва, 1952, lk. 41.

² Ы. Улунгууд, viidatud teos, lk. 8.

bi" ja tähendab mongoli keeles "õpilane."

Bogdo-gegen, kes oli Välis-Mongoolias kõige suurem poodaal, omas peale araatide-sabinaride ka isiklike pärisorji. 1921.a. ulatus bogdo-gegeni isiklike orjade arv 90.000-ni.²

Bogdo-gegen, tuhanded ilmalikud ja vaimulikud poodaalid kohustasid araste täitma kohustusi ja maksma andameid, millede mureus polnud piiratud mitte mingisuguse nadusega. Kohustuste vii-
like oli Välis-Mongoolias üle 20.³ Siia kuulusid kohustused, mis olid notud isanda toitmise, riietamise, karjakasvatamise, reisimisega jne. Eriti suureks kavvas autonoomia perioodil andamite summa bogdo-gegenile määratud kinkide arvel. Bogdo-gegen andis poodaalidele tiitleid ja privileege mitte ainult pärimisõiguse alusel vaid ka kinkide eest.
"... isik - kirjutas Tšoibalsan - , kes annetas riigikas-
sale raha, autanustati tiitlite ja auastmetega, alus-
tades niiste ja pumaste kerkestega mitstil ja
lõpetades nimetustega "hambo", "hutukhta",

¹ В. Дуркин, Крепостничество в буддийских монастырях Монголии. "Ленинская Монголия", 1939, № 3-4, лк. 39.

² То. Улуренгуд, viidatud teos, лк. М.

³ Sealsamas.

"van", "gun" jne...¹ On teada, et need, kes massid "5000 lžani said nimetusid "hambo", "hutuhta" ja "van", 4000 lžani est võis saada hubilikkaani ja guni nimetus ja need, kes massid 1100 lžani said miitsile sinise või punase kerakese.

Tiitlite ja annimetusete miinimisega suurenes tohutult bogdo-geguni isiklik elarve, ta ulatus autonoomia perioodil 900.000 lžanini, koos oma abikaasade elarvetega moodustas bogdo-geguni isiklik elarve 30% kogu autonoomse Lõulis-Mongoolia elarvest. Bogdo-geguni kogu isiklikust elarvest täitsid araadid umbes poole. Nii näitaks võeti 1915.-1916.a. araadidelt bogdo-geguni jaoks 440.000 lžani.³

Samal ajal kui araadid täitsid kohustusi ja massid andameid fodaalidele pundeisid riigielarves kulutusid araadide tervisohiule, sotsiaalvundlustusele, haridusele jne. Riigi ja isiklike fodaalvalduste elarvetest on väha, et peamised kulutusid tehti fodaalide majanduslike, poliitiliste, religioosete ja isiklike huvide rahuldamiseks. 1915.a. oli näitaks fodaalvalduste elarvetes ette nähtud

¹ Х. Чойдалсан, Справка поборни монгольской национальной революции. "Современная Монголия", 1940, № 4, лк. 53.

² Д. То. Хуринков, "Современная Монголия", 1936, № 4-5, лк. 142.

³ То. Улуренгунд, viidatud teos, лк. 11.

36% posti- ja reisikuludes,
20,8% poodaalvaldustel laenuvate võlgade tasumises,
14,3% usulises otstarbes jne.¹

Nagu juba varem öeldud oli Mongoolias tähtis osa välismaa kapitalil. Välismaa kapital tegutses Välis-Mongoolias puaanjalikult kaubanduskeskustes. Siin oli hiina, vene, ameerika ja inglise kaubanduslik kapital. Hiinlastel oli Välis-Mongoolias revolutsiooni eel 115 firmat, vene, ameerika ja inglise firmasid oli vähem.² Läbimüük oli kõige suurem ameerika ja inglise firmadel. Ameerika ja inglise päritoluga odav tekstiil hakkas Välis-Mongooliast välja tõrjuma vene ja hiina puuvillaseid kangaid. Nimetatud tõestab asjaolu, et hiina ja eriti vene firmade läbimüük vähenes järjest. Nii ei ületanud kõige suurema vene firma läbimüük enne revolutsiooni aastas 75000 dollarit.³

Välismaise kapitali risootung tõi arastidele ranga orjuse. Kaupmehed andsid kaupmeeslikele ja raha laenuks, kuid taunimine oli keerukas ja protsendid kõrged. Kui näiteks mongol võttis firmalt võlgu 0,8%ani ust kaupja (s.o. pank teid) siis järgmise aasta kevadel pidi ta andma

¹ N. B. Lukinob, „Временная Монголия“, 1936, № 4-5, lk. 54.

² B. Ulupengov, viidatud teos, lk. 13.

³ Sealsamas.

võla kattus 2 aastast ainult (aastase vana turu-
hind oli 1 jani.¹

Välismaa kapitali liigkasuõllik iseloom vajutas
koogu Mongooliale oma pitseri. Mida enam suure-
nesid välisvõlad seda enam suurenes ka Välis-
Mongoolia sõltuvus väliskriidest kuigi ta omas
autonoomia.

Autonoomia perioodil kavvanid Välis-Mongoolia
võlad vüti Hiinale ja tsaari-Venemaale. Juba 1911.a.
võlques Välis-Mongoolia Hiinale 11.000.000 jani, kus-
juures üksikute fodaalvalduste võlg ulatus isegi
4.000.000 janimi. Kui arvestada üksikute maha-
pidamiste võlguemist, siis ulatus see keskmiselt
540 janimi. 1912.-1915.a. võlques keskmiselt iga
araadi majapidamine ainult hiina liigkasuõt-
likele firmadele 1000-1400 jani, ne on samal ajal
kui araadi majandi koogu väärtus ei ületanud
1000 jani.² See tähendas aga seda, et araadi ma-
japidamine kuulus faktiliselt juba liigkasuõtljale.
Tuhanded mongolid muutusid võlaorjades ja
kargatasid isandate karga, s.o. sama karga, mis
mõne aja ust kuulus nendele, aga nüüd oli

¹ В. Масленников, Борьба монгольского народа за
построение социализма. Москва, 1956, к. 6.

² Л. Б. Кичиков, «Современная Монголия», 1936, № 4-5
к. 138.

³ В. Масленников, Борьба монгольского народа. к. 6.

võla kattaks ära antud hiina või vene kaupmeestele.

Hiina ja vene liigkasuvõtjad - kaupmehed, kes võtsid araatidelt ära nende kariloomad, asutasid Vähis-Mongoolias oma karjamajandid. Nad hakkasid nours karjamajandite loomisega ära võtma ka araatide karjamaid. XI sajandi teise aastakuu-
ne algul võeti Vähis-Mongoolia põhjaosas, araatidelt karjamaid 4.905.000 dessatiini ulatuses. See pu-
rustas veel enam Mongoolia loomakasvatuse alust ja laostas araate.

Käsitöö oli revolutsioonilises Vähis-Mongoolias äärmiselt madalal tasemel. Kodukäsitööstuslikud ettevõtted olid vranditult halva sissenadega ja töötlenid peaaegalikult ümber villa. Oma lanike poolt toodetud produktid rahuldand ainult $\frac{3}{4}$ Vähis-Mongoolia elanikkonnast. Käsitööalased ettevõtted, mis vajati välismaiste ettevõtjate poolt olid väga väikesed; nendes töötas igas ainult 3-7 käsitöölisi², kesjuures ühestki enamus oli välismaise päritoluga.

Elanike laostumisele aitasid kaasa välismaalaste ekspeditsioonid. Ekspeditsioonide ilalpidamine ja edasitöötamine oli Vähis-Mongoolia elanikele nängas kohustusks. Nii näitaks laostus 1915.a. tsaarivalitsuse

¹ А. Каминский, „Революционный Восток“, 1934, № 6
лх. 45.

² В. Масленников, Борьба монгольского народа. лх. 4.

ekspeditsiooni järgi Eudeni Dalai podaalvaldus 9265-st elanikest 5740.¹ „Laostunud araatide naised ja lapsed kogunesid viljalõikuse ajal põldudele, korjasid mahavarisenud viljapäid, hõõrusid terad kätega peadest välja ja viisid nad lamba-
nahkadel koju.“²

Välis-Mongoolia majanduslikku arenemist pidurdasid veel rahvuslike vahuta püüdmised, maa podaalne killustatus (iga podaalvaldus esotsas oli oma vürst, kes valitses oma vürstiriigi piirides araatide üle, valvas korra järgi, teostas kontrolli andamite kogumise ja kohustuste täitmise üle ja lahendas kohtu ning administratiivasioju oma arandamise järgil) ja kaubade ning sildade püüdmine. 1919. a. oli Välis-Mongoolias ainult 10 silda, nendest 6 Urgas, 2 tema läheduses ja 2 koju ülejäänud Välis-Mongoolias.³

Välis-Mongoolia maavarade kasutamine oli väga primitiivsel tasemel. Kasta jookul kaevandati mõnikümneend puuda sulda ja ligi 1,5000 tonni sütt.⁴ Pikkad kullakiivkohad oli antud kontsumiooni-

¹ М. А. Екимова, Монгольская Народная Республика. Экономика и внешняя торговля, Москва, 1956, в. 5.

² П. Мелюшин, Вскрытие земли в Монголии. „Хозяйство Монголии“, 1926, № 1, в. 35.

³ В. Васильков, Строительство основ социализма в Монгольской Народной Республике. Москва, 1955, в. 5.

⁴ Fealsamas.

dena vene kapitalistidele. Siseriiklikuks kulutusteks ja armei ülalpidamiseks saadi Venemaalt vastutasuks kõrgete protsentidega laene. 1917. aastaks oli Vähis-Mongoolia Venemaale võlgu ligi 5.000.000 rubla.¹

Vähis-Mongoolias valitsenud fodaal-pärisorjuslikust korrast oli tingitud äärmiselt kultuuriline maha jäämine. Vähis-Mongoolias püüdnud enne revolutsiooni õppasutused. Püüdnud ilmalike haridus, kui mitte arvestada ainukest ilmalikku kooli Uugas 50 õpilasele², mis valmistas ette ametnike kaadrit. Kogu maa kirjaoskus ei ületanud 0,5%.³ Kultuurilise arengu Vähis-Mongoolias pidurdas usk. Laamad püüdnud hoida rahvast pimeduses ja sisendada uude fodaalide kõrvõimust. Lamaism kuulutas ilmalikku kirjanduse ja kunstisaavutused ketserlikeks. Lamaism oli seepärast kõrvõimas, et, usuline uimastus tundestas mõistet ja summutas võitlejate kumagiste julgete ja vaprate mongolite rinnipäran võitlusime.⁴

Uue fodaal-pärisorjusliku ja koloniaalsele süsteemile vastas autonoomse Vähis-Mongoolia riik-

¹ Н. Чойбалсан, „Временная Монголия“, 1940, №4, лк. 36.

² И. И. Чойтожанов, Культура монгольского народа. Монгольская Народная Республика. Сборник статей, Москва, 1952, лк. 240.

³ Б. Ширенгов, viidatud teos, лк. 14.

⁴ Н. Чойбалсан, „Временная Монголия“, 1940, №4, лк. 37.

lik kord — ta oli fodaalne teokraatlik riik. Piigi-
pea — bogdo-gegen ühendas oma võimud ilmalike ja
vaimulike võimudega. Bogdo-gegen andis välja kaudusi,
käskis rüüstatud jõude, sõlmis lepinguid välis-
riikidega, nimetas ja vabastas ametist ministreid
ning teisi kõrgemaid riigiametnikke. Sellist tingitu-
na oli ilmalike võimude keskorganites — ministrite
nõukogus; viis ministriinimis, ülem- ja alamkojas
suur hulk vaimulike fodaalide esindajaid. Või-
mulike fodaalide privilegid ja õigused kasvasid
tunduvalt autonoomia perioodil. Ka nende arvuli-
ne hulk suurenes pidevalt — laamade arv auto-
noomses Mongoolias ulatus 10.000-ni samal ajal
kui Välis-Mongoolia elanike üldarv oli 500.000.¹
Välis-Mongoolia kattus lamaistlike kloostritega,
1921. a. ulatus nende arv 750-l.² Autonoomia
perioodil suurenes tunduvalt ka laamade šabi-
naride arv, ta kasvas 55.479-lt 89.862-l.³

Fodaal-pärisorjuslike suhteid kindlustas ja
kaitset fodaalne õigus. õiguse klassiline iseloom
väljendus kõige paremini kohtuorganisatsioonis ja
-tegevuses. Nii olid valdi kohitud ilmalike ja vaimu-

¹ То. Улупенгов, viidatud teos, lk. 12.

² Д. III. Баррен, Монгольская Народная Республика. Москва, 1949, lk. 37.

³ У. Д. Знамен, viidatud teos, lk. 147.

like fodaalide, pärisoniste araatide ja araatide-
sabinaride jaoks. Fodaalne õigus kaitses fodaalide
huve, ta kindlustas juriidiliselt fodaalide võimu
araatide üle.

Suga iseloomustas revolutsioonilist Vähis-Mon-
gooliat poliitiline, majanduslik ja usuline ise,
mida toetasid fodaalid ja välismaine kapital.
Maa poliitiline kord muutis mongoli töötava
rahva õigusteks, majanduslik kord maatuiks ja
usuline kord harimatuiks ning nõhetuiks.

Rahvarevolutsiooni võit Välis-Mongoolias.

Wagu juba märgitud, avas Suure Sotsialistlik
Oktoobrirevolutsioon Välis-Mongoolia araatidele tee töö-
lisele vabaneemisele väljakannatamatust välismaisest
inkest ja omamaist fodaalide ekspluatatsioonist.

Teated revolutsiooni võidust Venemaal leidsid
lavat vastukaja Mongoolia araatide hulgas. Välis-
Mongoolia valitses aga võttis teate revolutsiooni
võidust Venemaal vastu vaenulikult: ta sulges
Mongoolia - Venemaa piiri, keelas kaubavahetuse nõu-
kogude Venemaaaga, keeldus vahetamast diplomaa-
tilisi esindajaid jne.

Pärast Suure Sotsialistlike Oktoobrirevolutsiooni võitu
aktiveerisid välismaised imperialistid oma tegevust
Kaug-Idas, et takistada siin revolutsioonilaine levimist.
Nõukogude Venemaa edusammud ja tema revolutsioneeriv
mõju muutusid hädalaotlikeks Ameerika Ühendriikidele,
Inglismaale, Prantsusmaale ja Jaapanile. Nad läksid
koostööle Venemaa valguspartlastega ja alustasid interventsi-
ooni Nõukogude Venemaa vastu. Kõndades ulvastatud inter-
ventsiooni Nõukogudemaa Kaug-Idas ja Siberis plaanitsid
Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Jaapani imperia-
listid Ida-Aasia orjastamist.

Jaapani imperialistid sõlmisid Hiina militaristidega 1918. a. juunis 3osalast kokkulepet eliseks relvastatud võitluses Nõukogude Venemaa vastu. Samal aastal tuli esimene Hiina sõjaväeväeüksus Välis-Mongoolia territooriumile. Hiina militaristide eesmärgiks oli likvideerida Välis-Mongoolia autonoomia ja kasutada teda platsdarmina sõjas Nõukogude Venemaa vastu. Hiina militaristid püüdsid varjata oma avantüristlike plaane ja põhjendandis sõjavägede toomist Välis-Mongooliasse „abi osutamisega“ võitluses „bolševistliku hädaohu“ vastu.

Bogdo-gogeni valitsus ei võtnud midagi ette interventide plaanide takistamiseks. Vastupidi, ta isegi soodustas interventide sõjaväe tugeneumist.

Jaapani imperialistid pidasid olukorda soodsaks, et haarata oma valdusse Nõukogude Venemaa Kaug-Ida ja Mongoolia. Selles abustasid nad algsel koostööl vene valgekaartlike ataman Genjouoviga Mandžuurias, hiljem parun Mugerui ja reaktiivmiliste podaalidega Sise- ning Välis-Mongoolias. Mongoolia rahva ja teiste imperialistlike riikide petmises püstitasid Jaapani imperialistid 1919. a. loomungi „Suur-Mongoolia“ loomisest. See riik pidi olema „kuur“ nime poolt, aga marionetlik ja koloniaalne tegelikult. Riigi loomise initsiatiivi võttis

endale burjaadi rahvuslik intelligents usotsas Venemaa valgekaartlase Semjonoviga.

1919. a. suves oli ataman Semjonovil organiseeritud 1500 meheline sõjaväe üksus hiinlastest ja mongolitest Mandžuurias, et tungida Välis-Mongooliasse. Semjonovi ümber koondusid ka Venemaa valgekaartlikud elemendid ja burjaadi ratsionalistid, kellele jaapan pani oma lootused. Samal aastal haaras Semjonov Tšaga-Baikali Dauria mandalaama, kus moodustati valitsus, millesse kuulusid jaapani imperialistid, Mongoolia vürstid ja Venemaa valgekaartland. Dauria valitsus võttis vastu otsuse, Suur-Mongoolia riigi moodustamisest, mis pidi ulatuma Baikalist Tšibetini ja Mandžuriast Ida-Turkistani. Dauria valitsus, kes lootis leida toetust Välis-Mongoolia fodaalidelt, saatis delegatsiooni Urgasse Bogdogegeni juurde ettepanekuga, et ne võtaks endale tulevase "Suur Mongoolia" krooni. Bogdogegen kartis, et sellest võivad saada riivatud tema kui monarhi huvid ja ei võtnud delegatsiooni vastu. Bogdogegen ja teda ümbritsev kikk kartsid ühinenist panmongolistliku liikumisega ka veel ne pärast, et selle vastu olid Hiina militaristid, kellede

¹ A. T. Kurucob, "Tolpomononcaan Mononca", 1936, № 4-5
lx. 139.

² Sealsamas, lx. 140.

sõjavägi oli Välis-Mongoolias.

1919.a. algisel pildil jaapani imperialistid loobuma „Suur-Mongoolia loomise plaanist” sest ataman Senjokovi organisatsioon, mis pidi saama jaapani imperialistide loogimisena, ei leidnud toetust ei Mongoolia rahva ega ka väliskriikide poolt.

Jaapani imperialistide ajutine taandumine lõi soodsa olukorra Hiina militaristidele. Nad suurendasid oma vägede hulka Välis-Mongoolias.

Hiina militaristide selline käitumine ja Puna-armee võidud interventide üle sundisid jaapanlasi muutma oma taktikat. Seeord panid jaapani imperialistid oma lootused Hiina militaristlikule Kufui kliikile, kelle sõjaväed olid juba Mongoolias ja kes püüdis iga hinnaga sest hävitada Välis-Mongoolia autonoomiat. (Hiinas oli kirjeldataval ajal mitu militaristlikku kliiki, juhtival kohal nendest oli Kufui kliik.) jaapani imperialistid lootsid saada Mongoolias suuremest Kufui kliiki maski taga. Viimane pidi varjama jaapanlaste segamise Mongoolia siseasjadesse.

Algas jaapani imperialistide ja Kufui kliiki koostöö. Välis-Mongooliasse toodi uusi sõjaväe osi Hiinast ja jaapanist kuid sõjalist tegevust ei alustatud. Sõjaline tegevus olus olnud väljakuutsuv nii Mongoolia rahva kui ka väliskriikide suhtes ja seepärast otsustati saavutada eesmärk (autonoomia liividevõimimine)

„rahulikud“ teel. Algasid nimelt läbirääkimised Kiina valitsuse esindaja (Mogas) Tšien-S ja bogdorigeni vahel. Tšien-S soovis autonoomse Välis-Mongoolia valitsust sellis, et Kiina peab kindlustama oma piire Nõukogude Venemaa vastu, kus polevat peale tsaari kukutamist mingisugust võimu. Kiina hädahoituse kindlustamise eesmärgil olvat hädavajalik autonoomia likvideerimine Välis-Mongoolias ja Mongoolia ning Kiina ühinemine. Ühinemise korral lubas Tšien-S Mongoolias fodaalidele palju suuremaid privileege ja õigusi kui nad omavad Mandžü dünastia ajal.

Rahvamasside revolutsioonilise meelsuse suuremine autonoomsus Välis-Mongoolias ähvardas pöörduda lutsvat fodaalide klassi ja tingis rahvaslike huvide keetmise oma maa fodaalide poolt. Suurfodaalid ja kõrglamad olid huvitatud ainult oma õiguste ja privileegide säilitamisest, „... nad olid valmis andma oma maad ükskõik kellele, kui ei võeta neilt nende kloostrite rahakotti.“² Kiina militaristide ja autonoomse Mongoolia fodaalide vahel valmis kokkulepe, s.o. tingimused 64 punktis Mongoolia olukorra parandamisest tulevikus.

Mintutatud kokkuleppe elluviikimine olus täi-

¹ То. Ушпергид, viidatud teos, lk. 18.

² Н. Чойбалсан, „Социалистическая Монголия“, 1940, № 4, lk. 39.

hendanud Välis-Mongoolia autonoomia lõplikku likvideerimist. Järgnevalt on loodud kokkuleppe mõnede punktide nimes

- 1) ^{Välis-}Mongooliat pidi hakkama tulevikus valitsema Hiina aavalitseja Urgas,
- 2) et varjata oma otsesid anastuslikke eesmäkke töid Jaapani imperialistid kokkuleppes väljenduse, vabatahtlikust autonoomia likvideerimisest,
- 3) samal usumärgil otsustati Hiina aavalitseja abilisteks jätta Mongoolia endised vürstid,
- 4) Mongoolia fodaalidele jäätti fodaalisanda täielikud õigused araatide üle koos andumite ja kohustustega,
- 5) Bogdo-gegeni nõusoleku saamiseks lubati kokkuleppes säilitada temal khaani tiitel ja kindlustada teda majanduslikult jne.

Mongoolia danike enamus - araatide eli parandamiseks ei olnud kokkuleppes midagi ette nähtud, neid peeti ostetavateks ja müüdavateks oma isanda poolt. See kutsus araatide seas esile tugeva protesti. Tšien-š ja bogdo-gegeni vahel algasid uued läbirääkimised.

Chukonda kasutas ära Šufui eliki juht Lui Šu-tšen, kes tegutses aktiivselt autonooms Mongoolias. Ta käitus sinu eõkvoõinsa isikuna, tegles sõjajärgse, kauplemise, karjakasvatamise jne. asinustega.

¹ V. Š. Zvaõkuse, viidatud teos, lk. 162-163.

Talle allusid ka kõik Hiina garnisonid Mongoolias. Sui Šu-tšeni taotlusks oli vabavaimine Šin-T-st, et pretenderida aimesena Mongoolia orjastamiselt. See tal ka õnnestus, Šin-T saadeti Mongooliast välja. Nüüd üritas Sui Šu-tšen bogdo-gegenile nõudmise, et see loobuks „vabatahtlikult“ Nälis-Mongoolia autonoomiast ja ühineks Hiinaga.

Kartes araatide revolutsioonilist liikumist fedaalide ladvix ja bogdo-gegen andsid Nälis-Mongoolia 17. novembril 1919. a. Hiina militaristidele. „Klatsi joobunud bogdo, täiesti ükskõikne Mongoolia saature suhtes, oli nõus andma Mongoolia rahvast orjuse ükskõik kellele.“¹

11. vabr. 1920. a. anti võim Mongoolias tsarismia-tega üle Sui Šu-tšenile. „Loqu see alandav tsarismia kriipsutab alla, et Mongoolia rahvas sai Hiina sõjalise elixi orjades, nigavalt sobvas rahva rahvus-likke ja usulisi tundeid... Kõvjal - linnas, maal ja igas jurtas - kõik mehed ja naised näakisid sellest... Kõik muretsesid ja hakkasid otsima võimalust rahvuslike sõltumatusu kohtestamises...“²

Mongoolias hakkas valitsema Hiina militaristide sõjaline režiim. Sui Šu-tšen tegines oma tegevuses

¹ Б. М. Буканин, Овладеть дном в Монголии. Воронеж, 1956, к. 34.

² Х. Чойбалсан, „Современная Монголия“, 1940, № 4, к. 40.

³ А. Б. Кивиков, „Современная Монголия“, 1936, № 4-5 к. 143.

sõjaväele. Ta saatis laiali endise autonoomse Välis-Mongoolia sõjaväe ja mobiliseeris uue Hiina kaitsetöelistest ja maavaldajatest, kes elasid Mongoolias. Armu ülalpidamine lasus araatidel. Peale selle pidid araadid andma sõjaväele hobusid, sarvloomi, lambaid, jurtasid jne. Araatide niigi laostevates majapidamistes algas kiire langus. Hiina liigkasuõõtjad hakkasid viivitamata sisse nõudma võlgasid, mida mongolid olid teinud kogu autonoomia perioodil. Võlg tuli tasuda kariloomades. Sageli juhtus aga nii, et võlgade ja protsentide katmiseks nõuti rohkem loomi kui mongolid neid üldse omasid. Nii näiteks oli 1918. a. Kobdo rajoonis üldse 35.000 kaamelit ja 120.000 suurt sarvloomi, võlgade katteks aga nõuti samal ajal 55.000 kaamelit ja 400.000 suurt sarvloomi. Selliseid näiteid võib tuua Mongoolia paljudest rajoonidest.

Mongoolia rahva hulgas kasvab varem Hiina militaristide ja Sui Šu-tšeni poliitika vastu. 1920. a. juulis oli Sui Šu-tšen sunnitud Mongooliast lahkuma, s.o. pärast seda kui Šiili militaristlik kliše saavutas võidu Kufui kliši üle Hiinas. Mongoolia rahva olukord ei muutunud aga sugugi — ühe ühe militaristidest nõõli asemel tuli uue valitsuse esindajana teine ja mees jälle Šien-T.

¹ V. G. Zvařkuse, viidatud teos, lk. 164.

Hiina militaristide poliitika tugendas aga patriootlike ja demokraatlike jõudude liikumist Kaug-Idas. 1920.a. oli rogu Kaug-Ida haaratud partisaaniliikumisest välismaiste interventide ja nende valgekaartlastest käsilaste vastu.

Punaarmee poolt Nõukogudemaal Kaug-Idas pursutatud valgekaartlaste salgad põgenesid Mongooliasse, kus jaapani imperialistid otsustasid nad koondata sõjaväeks Punaarmee vastu. Briti aktiivsus muutus jaapanlaste tegevus pärast Aupui sliki asendumist Hiinas Tsili sliikiga. (Tsili sliik oli inglise-amerika sõbralik.) Seekord sai jaapanlaste käsilaseks parun Ungern von Sternberg.

Valgekaartlik parun Ungern oli juba varem loonud sidemeid reaktiivsete värvide ja laamadega Ngas, (1910.a. oli ta olnud tsaarismi diplomaatilise missiooni kaitse Ngas¹) ta kasutas osavasti ära ka ühe osa Mongoolia fodaalide väenu Hiina militaristide vastu. Parun Ungern puistitas avantüristlike loosungi monarhistlike niigi moodustamisest Sise-Asias jaapani võimude all. Ta teatas Bogdo-gegenile kirjalikult: „Mina, parun Ungern, vene tsaari sugulane, puistitan usmärke, lähtudes Venemaa ja Mongoolia traditsioonilisest sõprusust, osutada

¹ So. Mupungut, viidatud teos, lk. 23.

abi bogdo-gegenile Mongoolia vabastamiseks Hiina
riikest ja euclise valitsuse kehtestamiseks. Palun nõu-
olekut minu sõjaväe tulekus Ungari.¹ Ungerni
poolt püstitatud esmäärgi teostamise kohta sobib
hästi Mongoolia vana rahvasõna, mis ütleb: „Patriil,
vaatamata tema hirmuäratavale pilgule, on jõudus
vähem, kui rebasil.“²

Bogdo-gegen ja Mongoolia podaakid kartsid
rahvamaaride revolutsioonilise meelsuse kasvu ja and-
sid nõusoleku Ungerni vägede toomise kohta Ungari.

1920. a. oktoobris tuli Ungerni sõjavägi Tsetsen-phaa-
ni aiamaaki. Tema „diviisid“ oli ligi 800 sõdurit, 6
kahurit ja paarkümmeend kuulipildujat.³

26. okt. 1920. a. tegi Ungern Ungale niinaku.
Hiina sõjaväed löid niinaku tagasi ja Ungern
läks oma sõjaväega rahu rünnas, et sinu valmistuda
uueks võitluseks Unga haaramiseks. Mongoolia „va-
bastamise“ ja bogdo-gegeni „kaitseise“ esmäärkil teos-
tas Ungern mobilisatsiooniväe ladvise hulgas.

Mongoolia elanike ^{majanduslik} olukord muutus väga raskest,
nad pidid ülal pidama nii Ungerni kui ka
Hiina militaristide vägeid ja andma uude sõjaliseks

¹ H. Чойбалсан, „Товарищская Россия“, 1940, № 4,
lx. 51.

² Sealasamas.

³ H. A. Зваркин, viidatud teos, lx. 165.

otstarbekas hobuseid, kariloomi, jurtasid jne. „Armaatidel lasus hirmus häda, mille ust ei saanud end kusagil varjata: lõugast lõunas ja läänes röövisid Hiina militaristid, hävitades araatide karja, ja maa idaosas poremehetses valgubandiit Ungern.“

Nõitlus Ungerni ja Hiina militaristide sõjavägede vahel Unga pärast lõppes 4. veebr. 1921. a., Unga läks ungrulaste kätte. Hiina garnison, mis kaitses varu Unga, läks Ljaktia - Maimatseni. Suva tuli ka milita-ristide pealik Tsou - T. Hiina militaristid said teada, et varu Ungerni ja bogdo-gegeni vahel toimuvad läbirääkimised ja arutusiid bogdo-gegeni koos tema lähimate kaaslastega.

Bogdo-gegeni arutuvimine tuli Ungernile kasuks, see andis Ungernile võimaluse minna bogdo-gegeni vastajana.

27. jaan. 1921. a. saatsid Välis-Mongoolia vürstid ja laamad, kes olid hirmunud bogdo-gegeni arutuvimisest ja rahvamasside revolutsioonilisest kasvust, Ungerni juurde nõupidamiseks Välis-Mongoolia riigikorra asjus. Ungern teatas, et tema eesmärgiks on monarhia taastamine Välis-Mongoolias. Paruun Ungern lubas demagoogiliselt, et Välis-Mongoolias selitatakse autonoomia, et kroonile saab jälle bogdo-gegen ja riigis moodustatakse 5 ministariumi.²

¹ X. Чойцанов, Храбрии орых утопуе. lk. 32.

² Gualsames, lk. 34.

Mõistid ja laamad olid vaimustatud Ungerni lubadusest. Nad abistasid Ungernit bogdo-gegeni tagasitoomisel. (Bogdo-gegen oli Mandžusiri klostreis Hiina militaristide järelvalve all.)

15. vembr. 1921.a. sai bogdo-gegen jälle trooni tagasi.

Näiliselt oli autonoomia taas ehtestatud — Hiina militaristide väed olid pealinnast välja aetud ja bogdo-gegen oli troonil. See näiline autonoomia oli ainult araatide petmises. Nus valitsus oli ainult nime poolist mongolite valitsus, tõelises poolehoides oli parun Ungern. Bogdo-gegeni kadedused andusid niid Ungerni käesedega.

Yuba esimesel päeval avaldusid ungerlaste vägivald ja metsikused rahulike elanike suhtes. Lõõki, seda ainult kahtlustati poolehoidus bolševismile hukati. „Tulpadel, firmade väravatel, kõikjal rippusid poodud venelased, hiinlased, mongolid, mehed ja naised, vanad ja lapsed.“¹

4-8. vembr. oli Ungas surmatud ligi 40 juuti, 80 venelast ja mongolit.²

Ungern koondas enda ümber kõik valgekaartlaste salgad, kes põgenesid Punnaroune lõõkide eest. Ta mobiliseeris oma sõjaväkke Mongoolias elutsenaid venelasi ja burjaate ning teostas sundmobilisatsiooni

¹ X. Чойджанан, „Лобпенууная Монгоууя“, 1940, № 4, л. 51.

² У. Я. Златков, viidatud teos, л. 167.

19-25- aastaste mongolite seas.¹ Kogu ta tegevus oli suunatud sellele, et tugurdada valgekaartlike jõude Mongoolias ja viia need võitluse Nõukogude Venemaa vastu.

Marionetlik Välis-Mongoolia valitsus paljastas end täielikult rahva es. Kraatide laiad massid vendusid üha enam, et niikaua ei saa maad vabastada kesmistest orjastajatest kuini maalt pole välja astunud välismaised orjastajad. Maal valitses valge terror tugurdas ja karvatas revolutsioonilist keri mongolite seas. Mongoolia töötav rahvas mõistis, et maa vabanemiseks kõigist välismaistest interventidest ja tõelise autonoomia sehistamiseks on vaja Nõukogude Venemaa abi.

Sellel ajal kui fodaalid esotsas bogdo-gegeniga suhtusid vihkavalt Oktoobrirevolutsiooni ja viisid oma maad ühele ja teisele imperialistide agendile, vratasid töötavad araadid suure lootusega Nõukogude Venemaa poole.

Nõukogude valitsus avaldas tsaari - Venemaa ja kapitalistlike riikide vahel sõlmitud salajased lepingud, millega paljastas imperialistlike riikide nõbvelikke koloniaalpoliitikat. Nõukogude Venemaa sai nõbunud rahvaste liitlaseks nende võitluses imperialisni vastu., Illeis oleme alati pooldanud, pooldame praegu ja pooldame edaspidigi esirindlike maade teadlike tööliste kõigi tihedamat lähenumist ja liitumist kõigi nõbunud maade tööliste, talupoegade ja orjadega. Illeis oleme alati andnud nõu ja anname ka edaspidi alati nõu kõigi nõbunud maade, rahhulgas aseumaade, kõigile nõbunud klassidele mitte meist lahkele liiva, vaid vii-

¹ H. J. Znaïkova, viidatud teos, lk. 167.

malikult tihedamalt meile läheneda ja meiega liituda.¹

Juba 1919. a. augustis pöördus Nõukogude Venemaa valitsus Välis-Mongoolia rahva ja valitsuse poole läkitusega, milles teatati, et Nõukogude Venemaa tööliste ja talupoegade valitsus tühistab kõik tsaarivalitsuse sõlmasõlmed ja pingud Jaapani ja Hiinaga Mongoolia suhtes. Nõukogude valitsus paljastas selles läkituses nimetatud lepingute tõelise eesmärgi. Läkituses kirjutati, et nende lepingutega tsaarivalitsus omal ajal tasulis Välis-Mongoolia autonoomia tunnustamist seppärast, et nõõvida Mongoolia rahva rikkusi ja anda need vene kaupmeestele ja rahva oigustajatele.³

Nõukogude valitsuse poolt mitatud läkitus mitte ainult ei paljastanud tsaarivalitsuse kooõpoliitikat, ta näitas ka Mongoolia rahvale teid vabemiseks kõikidest välismaistest oigustajatest. Läkituses märgitakse, et kõik oigustajad tuleb maalt välja ajada, Mongoolia on vaba maa, kogu võim maal peab kuuluma mongoli rahvale ja mitte ühelgi välisvaenlasele ei ole õigust segada Mongoolia rikkajadest.⁴

¹ N. I. Lenin, Teod, 23. kd., lk. 54.

² Снабжене иором (1921-1936). „Лобрененная Монголия“, 1936, № 4-5, lk. M.

³ Sealsamas.

⁴ Sealsamas.

Oktoobrirevolutsioon ja Nõukogude Venemaa valit-
suse 1919. a. läätus avasid Välis-Mongoolia arasti-
dele perspektiivi nende imperialismi- ja fodaalismi-
vastases võitluses. Välis-Mongoolias hakkasid
seuised arastide üksikud stihhilised väljaastumi-
sed asunduma üleriigiliste ja massiliste väljaas-
tumisega.

Arastide esindlikum osa sai aru, et kogu
rahva organiseerimiseks aktiivsele võitlusele ma-
vabaduse ja sõltumatusse eest on vaja Venemaa töö-
liste eeskujul luua revolutsiooniline võitluspartei.
Mongoolia revolutsioonilise võitluspartei rajajateks
said Luhe-Bator ja Tsoibalsan.

Luhe-Batori ja Tsoibalsani revolutsiooniliste
vaadete kujunemisel etendasid tähtsat osa revolüt-
siooniliselt meelestatud Venemaa töötajad, kes ela-
sid Mongoolias.

1919. a. sügisel tekkisid Urgas Luhe-Batori ja
Tsoibalsani juhtimisel 2 iseseisvat illegaalset revo-
lutsioonilist ringi, mis samal aastal ühinesid
ühes ringiks.

Revolutsioonilise ringi eesmärgiks oli teostada
agitatsioonitööd massides: esiteks — välismaiste
imperialistide ja nende agentide vastu, teiseks —
Mongoolia fodaalide vastu ja kolmandaks — re-
volutsioonilise ringi liikmete arvu suurendamiseks.

Agitatsioonitööd teostati ringi liikmete poolt

nii suuliselt kui ka kirjalikult.

Kirjaliku agitatsioonitöö üheks vormiks oli kirjalike üleskutsete levitamine. Nendes üleskutes rõhatus selgelt revolutsioonilise liikumise klassisloome ja ülesandel. Nii näiteks kehtiti Gui Gu-tšoni partei väravale üleskute, milles eutsuti võiki ansaid araaite võitlusks värvstide pärilikku võikuu lõplikuks likvideerimiseks, vana valitsuse asendamiseks uue -demokraatlike valitsusega, mis kaitses Mongoolia orjastatud araaite huue ja õigusi.¹

Revolutsioonilise ringi töö kandis vilja: ringi liikmed leidnid poolhoiu laiades rahvamaasides ja tema raad kasvavid pidevalt araaite arvul. Revolutsioonilise ringi tegevuse tuli kasvaks vaevalaste ühise tegevuse pundeamine. Nii näiteks olid lahkelid ungerlaste ja ühe osa mongoli fodaalide vahel, viimasid talitsid ise saada Mongoolia aiupereemusteks. See lõi revolutsioonilisele ringile soodsa olukorra oma mõju tugvdamiseks ja vaevalaste nõrgestamiseks.

15. juunil 1920. a. tulid revolutsioonilise ringi liikmed kokku oma järjekorrale koosolekule. Sellel koosolekul on Mongoolia rahva ajaloo suur tähtsus. Ta näitas, et revolutsioonilise ringi liikmed hindasid õigesti ajaloolist olukorda ja vastavalt sellele töötasid välja revolutsioonilise ringi

¹ Ts. Mupengord, viidatud teos, le. 35.

üksanded ning nende lahendamiseviisid käesoleval momendil. Soosolekul peistitatud usmäärigid, üksanded ja nende ellurakendamise tead formuleeriti dokumendina. See dokument sai revolutsioonilise ringi põhikirjaks ja programmiks tema edaspidises tegevuses. Dokument on tuntud nime all „Vanne“¹.

Prale üldise usmäärigi, mis nägi ette Välis-Monoolia vabastamist välismaistest orjastajatest, on tähtsaks momendis see, et vande 1. ja 6. punktis toodi juba esile rahvavalitsuse moodustamise idee. Viimetatud punktides kirjutatakse, et tuleb võidelda valitsuse poliitikaga, sest ta on rahvale kahjulik, tuleb hoolitseda araatide massi huvide eest, kaitsta nende õigusi ja teha lõpp töötajate massi kannatustele ja inimese orjastamisele inimese poolt.²

Vandes väidati ära revolutsioonilise ringi ja iga tema liikme liikme otsustav osa revolutsioonilises liikumises ja määrati kindlaks ringi distsipliin, millele pidi rangelt alluma iga ringi liige. Ringi raudset distsipliini iseloomustab vandest järgmine laus: „... Ennem surra kui saada neutruks.“³ Vandes nähti ette ka karistuse

¹ X. Чувствоване, Кривкии оупк неорум. л. 21.

² Seal samas, л. 21-22.

³ Seal samas, л. 22.

sed selle ust kui mõni ringi liige kahjustab ringi tööd või ründab seltsimehi. Revolutsioonilise töö hoogustamise ja laiendamise eesmärgil kirjutati vandes, et iga ringi liige peab aitama kaasa ringi liikmete arvu suurenemisele.

Revolutsioonilise ringi 1920. a. juuni koosolek oli suureks saamiseks Mongoolia revolutsioonilise võitluspartei loomisel. Siin vastu võetud otsused said hiljem Mongoolia Revolutsioonilise Rahvapartei tegevuse aluseks.

Revolutsioonilise töö tugevumiseks oli tähtsaks tegevaks see, et ringi liikmed olid tihedalt sidemeis Nõukogude Venemaaga. Mongoolia araadid said aru, et ainult Nõukogude Venemaa töörahvas võib olla neile tõeliseks sõbraks ja abiliseks.

Samal ajal, kui Mongoolia rahva hulgas kasvab poolehoid Nõukogude Venemaale, jätkas Vähis-Mongoolia valitsus esotses bogdo-gegeniga oma endist poliitikat — ta kartis Venemaa revolutsioonilist mõju ja arundas koostööd Jaapani imperialistide ja nende käsilastega. Bogdo-gegeni valitsus loobus Nõukogude Venemaa ettepanekust randa Vähis-Mongoolia ja Nõukogude Venemaa vahelisse sõbralikeks sehted. Vaatamata sellele ei muutnud bogdo-gegeni valitsuse poliitika taastada

¹ X. Чойсансая, Хрватский опыт неформализма. к. 22.

Kõlis-Mongoolia araatide ja Nõukogude Venemaa töörahva lähenuist. Revolutsiooniline ring, kes oli rahva põhiliste huvide väljendaja, võttis 15. juunil 1920. a. vastu otsuse delegatsiooni saatmise kohta Nõukogude Venemaale.

Delegatsioon asus tule 28. juunil asotsas Tšoi-balsaniga. 15. juunil 1920. a. sõitis Nõukogude Venemaale revolutsioonilise ringi teine osa asotsas Luhe-Batoriga. Tšoi-balsan ja Luhe-Bator kohtusid Vorhneudinskis, kust sõitsid Irkutskisse.

28. aug. 1920. a. saatis revolutsioonilise ringi delegatsioon asotsas Luhe-Batoriga Nõukogude Venemaa valitsusele kirja, milles kirjutati: „Meie, Rahvapartei liikmed, pöördume oma partei nimel Venemaa poole abisaamiseks palvega... Taotleme maale vabadust ja kasutades teiste maade kogemusi, alustame võitlust oma rahva õiguste ja huvide eest... Seepärast meie palume:

1. Omitada Mongoolia Rahvaparteile häädavajalikku abi ja aidata kaasa Mongoolia autonoomia taastamisele.
2. Nimetada Venemaa ühendaja Kjahtass, kes oleks ühendavaaks liiks nõukogude valitsuse ja Rahvapartei vahel.¹

¹ X. Чойданцев, „Советская Монголия“, 1940, №4, lk. 46.

Prale sõjalise ja poliitilise abi palus delegatsioon Nõukogude Venemaalt ka majanduslikku abi tööstuslike ettevõtete ja kooperatsioonide rajamiseks.

Samas kirjas formuleeris delegatsioon ka esseisva revolutsioonilise võitluse ülesanded ja revolutsioonilise ringi taktika selles võitluses. Revolutsioonilise võitluse organiseerimises ja toetamises peeti vajalikuks moodustada Rahvapartei ja Rahvaarmee. Rahvaarmee moodustamine tähendas aga avaliku relvastatud väljaastumise ettevalmistamist.

Pärast delegatsioonide lahkumist Mongooliast ja kirja saatmist Nõukogude Venemaa valitsusle tuguvnes bogdo-gogoni ja Jaapani imperialistide terror revolutsioonilise ringi liikmete vastu. Kuid ka terror ei suutnud peatada järjest tugevnevat revolutsioonilist liikumist Väli-Mongoolias.

Revolutsioonilisel ringil tuli tööd jätkata raskes illegaalses tingimustes. Revolutsioonilise töö juhtimisel etendasid tähtsat osa revolutsioonilise ringi liikmed Irkutskis. Irkutskist saadeti osa ringi liikmeid Moskvasse läbiräärimisteks Nõukogude Venemaa valitsusega ja teine osa Norgasse revolutsioonilise töö juhtimiseks Väli-Mongoolias. Luhe-Bator ja Tsoibalsan jäid Irkutski, kust toetasid kogu revolutsioonilise ringi töö juhtimist ja tutvusid Punaarmee sõjaliste kogemustega.

Revolutsioonilise ringi initsiatiivil hakati Ir-

kutskis välja andma illegaalsed ajalehti, "Монгол Угэн" ("Mongoolia õigus"), mis sai revolutsioonilise ringi häälekandjaks. "Монгол Угэн" sai marksistlike ideede levitajaks, tema esimene number algas üleskutsuga "Kõigi maade proletaarlane, ühinege!" See ajaleht tegi ära suure töö masside teadlikkuse kasvutamisel revolutsioonilise rahvarinde moodustamises.

Bogdo-gegeni valitsus suhtus vnti vaenlikult Sukutski's tegevatesse revolutsioonilise ringi liikmetesse. Kiina ajalehed Urgas viinutasid Moskvasse saadetud delegatsioon liikmeid vandenõustlasteks, kes olvat jooksnud üle piiri endale kaaslasi otsima. Urgas kvitati spetsiaalset teateid, milles lubati iga Venemaale läinud ringi liikme pea eest 10.000 dollarit.³

Samal ajal kui Nälis-Mongoolias määratus terror saabus Moskvast teade Sukutski läbi-rääkimiste eduvast lõppemisest. Nõukogude Venema valitsus soovitas Nälis-Mongoolia revolutsioonilise ringi liikmetel arendada agitatsioonitööd Mongoolia ja Venemaa piiridäärsetes rajoonides oma riidade suurendamise ja rebustatud parti-

¹ B. Улупунгов, viidatud teos, lk. 42.

² X. Усвдэнэсэ, "Лобпенснэя Монголи", 1940, №4, lk. 48.

³ Sealsamas.

sanisalkade moodustamise eesmärgil. Mongoolia ja Venemaa rahva ühise vaenlase - Nigemi vastu lubas nõukogude Venemaa valitsus saata Puna-armee osi. „Nõukogude valitsuse abi innustas neid, andis hiiglaslikku moraalselt jõudu, viis võitlusesse vaenlastega, tugevdas usku võidusse“, kirjutas Tšoi-balsan.

1920. a. novembris tulid Suhe-Bator ja Tšoi-balsan Irkutskist kodumaale. Kõrgas reboastatud partisaanisalkade moodustamine piirialarsetes rajoonides. Arkaadid reboastusid ja läksid partisanideks. Partisanidele anti kohalike elanike poolt hea meelega hobuseid, relvi, jurtasid jne. Partisanisalgad alustasid võitlust Hiina militaristide vastu. Nad tungisid kallale militaristide laialipillatud gruppidele ja kaitsesid kohalikke elanikke militaristide röövimiste vastu

Dahva olukord Väliis-Mongoolias halvenes pidevalt — Kõrgas võimutses jaapani imperialistide käsilane Nigemi, Kjahtas ja tema ümbruses Hiina militaristid, waa läänosa laastasid valgekaartlaste jõuud esotsas Bakitsi, Kaigorodovi ja Kazantsewiga.

Yllises raskes olukorras tegid revolutsioonilise

¹ X. Чойдэвсан, Доклад правительству ИКР 22-й сессии Манро Народного Зурала. „Левинская Монголия“, 1939, № 1-2, к. 23.

ningi liikmed esotsas Luhe - Batoriga pingolise ettevalmistusi partei I kongressi kokkukutsumiseks. Partei kongressi kokkukutsumise vajadus oli välja kavranud revolutsioonilisest liikumisest Välis-Mongoolias. Sellise revolutsioonilise ningi asemeli oli vaja luua rahva massipartei, ainult temast võis saada revolutsioonilise võitluse esindlik värsak.

1. märtsil 1921. a. tuli Ljaktas kokku Välis-Mongoolia revolutsioonilise ningi liikmete esindajate koosolek, mis on läinud ajalukku Mongoolia Rahvapartei I kongressi nime all. Kongressist võttis osa 26 delegaati esotsas Luhe - Batoriga. Päevakorras oli küsimus: partei ühesaametest lähemas tulevikus. Kongress kinnitas partei platvormi tema lähemates ja kaugemates ühesaametes, mis sai parteile põhikirjaks ja programmis tema edaspidises töös.

„Rahvapartei saab oma siudlaks esmärgiks, sõltumatu Mongoolia vabariigi moodustamise, kirjutatakse platvormis.² Sellaks aga, et saavutada püstitatud esmärk, seadis Mongoolia Rahvapartei oma ette rea ülesandeid, mis oli vaja praktiliselt ellu viia. (Ülesanded on ära too-

¹ X. Yelidancev, Kpōtkuū onyx metopuu. lk. 41.

² Sealsamas, lk. 42.

dud 10 punktis.¹⁾

Rahvapartei pidas esmasest ülesandeks võimude haaramist. Partei püüab võtta võimud enda kätte selleks, et hävitada Mongoolia rahvaarmee kibedad piinad ja aidata sellega kaasa üldise rahva õnne ja ühede võrdse saavutamisele teiste rahvastega, samuti tugevdada oma kodumaal võimsust ja arendada rahvuslikku kultuuri.²⁾ Alles võimude haaramiseks võis järguda uue vabastamise Hiina militaristidest ja nende käsilastest.

Kruuse võttis seda, et vaenlaste endi seas (s.o. Hiina militaristide, ungarlaste ja Võiis-Mongoolia fodaalide ühe osa vahel) olid lahkelid, otsustas Mongoolia Rahvapartei I kongress moodustada välismaiste orjastajate vastu imperialistivastase rahoarinde. See idee leidis väljenduse platvormi 4. punktis, kus kirjutatakse: „Kui Mongoolias tekib partei uus suund, milline aitab kaasa meie peamise eesmärgi saavutamisele, siis Rahvapartei lähel nendega ajutisele kokkuleppele; kui aga see suund ngab meie partei võitlust, siis nimetatase need Mongoolia rahva vaenlasteks.“³⁾

¹⁾ Н. Чойдвансан, Краткий очерк истории. к. 42-43.

²⁾ Sealsamas, к. 42.

³⁾ Sealsamas.

Pärast võimu haaramist ja iseseisva rahvapäi-
gi moodustamist otsustas Mongoolia Rahvapartei
lahendada maa sise- ja välispoliitilised küsimu-
sed selliselt, et nad vastaksid täielikult rahva
huvidele ja ajaloolisele olusorrale.

Partei platvormis väljendub Mongoolia Rahvapartei
poliitika ka suhetes teiste riikide ja rahvastega, siin
kirjutatakse, et partei taotleb sõbralikke side-
meid Venemaa, Hiina ja teiste maade revolüt-
siooniliste organisatsioonidega rahva võime tugev-
damise huvides. Lähtudes nimetatust võttis kong-
ress vastu otsuse alalise sideme loomisest Kom-
muunistlike Internatsionaaliga. Alalise sideme loo-
misel Kommunistlike Internatsionaali ja Mongoolia
Rahvapartei vahel on suur ajalooline tähtsus -
Kommunistlike Internatsionaali kaudu lülitus
Mongoolia Rahvapartei rahvusvahelisse kommunist-
like liikumisse imperialismi vastu, õppis tundma
marxistlik-leninlike teooriat ja tutvus Stürkogu-
de Venemaa revolutsioonilise partei praktikaste ko-
gumustega.

I kongressil vormistati organisatsiooniliselt Mongoo-
lia Rahvapartei asetamine ja valiti Mongoolia
Rahvapartei keskkomitee.

Kongressil arutati ka praktilisi küsimusi relvasta-

¹ X. Чойданаев, Хүрээний орох үеийнхүү. lk. 43.

tud võitluse läbiviimiseks. Sellis osas võeti kongressil vastu otsus Mongoolia Rahvaarmee staabi moodustamisest, armei ülemjuhatajaks nimetati Suhe-Bator.

Mongoolia Rahvapartei I kongressil on suur tähtsus - ta mobiliseeris Mongoolia rahva võitluseks välismaiste ja omaaaste okjastajate vastu, ta näitas Mongoolia rahvale kätte tee ja vahendid võidu saavutamiseks ning rahva võime kindlustamiseks.

Näilis-Mongoolias oli 1921.a. kujunenud revolutsiooniline situatsioon. Linn viinud kõik need revolutsioonilise situatsiooni tunnused, milledest kirjutab V. I. Lenin oma töös „II Internatsionaali krakh.“¹

Näilis-Mongoolia revolutsioonilist situatsiooni iseloomustasid: bogdo-gegemi valitsuse oskamatus valitseda vana viisi, rahvamasside äärmine vaesus, okjastatud araatide revolutsioonilise aktiivsuse suuremate kasv välismaiste okjantide metsiku režiimi ja podaal-coloniaalse iku vastu.

Sellise olukorras kerkis senisest teravamalt päevakorda rahvamasside rebvastatud ülestõusu ettevalmistamine. Lähtudes V. I. Lenini õpetusest ja Nõukogude Venemaa revolutsiooni praktilistest kogemustest ning arvestades oma maa sis- ja välisolukorda hakkas Mongoolia Rahvapartei ette valmistama rahvamasside rebvastatud ülestõusu.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 21. kd., lk. 187.

Delvastatud ülestõusu toostamise eesmärgil algas Nõulis-Mongoolias Rahvaarmee ja partisanisalkade tegevdamine Rahvapartei juhtimisel. Rahvaarmee sõduritele korraldati sõjalisi õppusi. Rahvaarmee ja partisanisalkade read kasvasid pidevalt vabatahtlike arvel arvatide hulgast. Rahvapartei otsustas tõmmata võitluse ka piirialasid bogdogegeni valitsuse valvesalgad. Rahvapartei keskkomitee saatis neile üleskutse, milles selgitas võitluse vajadust. Üleskutses kirjutatakse: „Meie, mongolid ida- ja läänevahtkondades... peame üksmeelselt tõusma võitluses... On vaja kasutada soodsat momenti, kui mõlemad meie vaenlased hävitavad teineteist, ja vallutada ettevaatlikult Ljahta. Kuuld selle eesmärgi saavutamiseks meil peame suurendama sõjalisi jõude. Meie armee alus on juba olemas - meil on ligi 400 võitlejat.“ Sellel üleskutsel oli suur vastukaaja piirialaste sõdurite hulgas. Sõdurid läksid teroete rühmadena partisanideks. Poolkoid Rahvaarmeele oli siin seeparast suur, et siinsed sõdurid teadsid paremini kui isamaal elavad araadid Nõukogude Venemaa rahva vabast elust.

Mongoolia Rahvapartei pidas vajalikuks

³ J. Хунгуб и Н. Цонокубов, viidatud teos, lk. 65.

tõmmata võitlusse kaasa ka võrste nii palju kui
sa võimalikuks osutub. Täheks võrste võitlusse
Hiina militaristidega. Ühes sellises üleskutses kirju-
tas Luhe-Bator: „Kärsoleval momendil Hiina
sõjavägi on Ljaktas ja ei suuda taga mongoleid.
Meie peame ühinema, et nad ära ajada. Ja
seepärast kutsun üles iga võrskonda formu-
rime 100 ratsanikku ja saatma nad Keltani,
kus nad saavad relvastuse.”¹

13. märtsil 1921.a. tuli Ljaktas kokku partei,
partisanisalkade ja piiridäärste rajoonide esin-
dajate nõupidamine relvastatud ühistõu eesime-
ses. Sellisel nõupidamisel moodustasid rahva min-
dajad Ljutiise Rahvavalitsuse. Ljutiise Rahva-
valitsusse valiti sõjavägede ülemjuhataja kohale
Luhe-Bator ja Rahvaarmee ülemjuhataja astäit-
jaks Tšoibalsan. Ljutiine Rahvavalitsus pidid e-
juurema Rahvaarmee staabi organises relvasta-
tud ühistõu ettevalmistamisel ja läbiviimisel.
Nõupidamisel vastuõetud resolutsioonis on dra-
toodud Ljutiise Rahvavalitsuse moodustamise
eesmärk. Resolutsioonis märgitakse, et Ljutiine
Rahvavalitsus moodustati maa vabastamises
hiinlaste võimu alt, Venemaa valgekaartlaste
ja Hiina relvastatud jõuude väljajamises.

¹ Т. Сынрыгов и Г. Тополовухов, введённые тос, стр. 68.

teiste riikidega sõbralike suhete sisseaardumiseks, Välis-Mongoolia rahva erinduse — Suure Kuraa-li — kokkukutsumiseks, milline muutub alaliseks valitsuseks ja võtab vastu konstitutsiooni mongoli rahva huvide ja õiguste kaitseks.¹

Olukorrad rebastatud väljaastumiseks Välis-Mongoolias oli soodne kui arvestada, et 1) Pu-naarmelt võidi abi loota Nigovni vastu, 2) pidevalt kasvav Välis-Mongoolia rahva revolutsiooniline aktiivsus, 3) rahvas veendus üha enam bogdo-gegeni rahvavaenulikus poliitikas, 4) Pekingi valitsus ei olnud võimeline saatma rebastatud üksusi appi militaristidele, 5) suure-nesid lahkulid Välis-Mongoolia fodaalide endi seas.

Mongoolia Rahvaarmee staap esotsas Suhe-Batoriga töötas välja revolutsioonilise võitluse tegevusplaani. Rebastatud ühistõusude paikades pidid saama Kjahta ja Nuga. Nendel linnadel oli suur strateegiline ja poliitiline tähtsus mitte ainult sellepärast, et vaalased koondasid sinna oma jõude, vaid seepärast, et Kjahta vabastamine oleks andnud edaspidi head võimalused sidemete tugevdamiseks Nõukogude Venemaaaga abi saamise eesmärgil ja Nuga vabastamine oleks

¹ Н. III. Якубов, viidatud artikkel, Монгольская Ста-
рочная Революция. lk. 65.

tähtendavad revolutsiooni strateegilist, poliitilist ja moraalselt võitu kogu maail.

Näenlaste poolt oli suur arvuline ülekas, Hiinas militaristide käsutada olid mitmed tuhanded sõdurid samal ajal kui Rahvaarmee koosseis umbes 700 väitlejast.¹

15. märtsil 1921. a. saatis Luhe-Bator Hiina militaristide relvastatud jõudude juhatajale Ljajhtasse ultimaatumid, milles kirjutatakse: „Meie Mongoolia Rahvaarmee on valmis viivitamatult Ljajhta hõivamiseks. Kuid juhitudes hirmu- ja soovist vältida verevalamisi ja konflikte, millised võivad tulla koos sõjalise tegevusega, teie teile ettepaneku desarmeerida teie sõdurid ja alistuda. Meie ettepaneku vastuvõtmise juhul garanteerin teie vägede täieliku ohutuse ja nende tagarijõudmise kodumaale... Sellisel juhul kui meie ettepanekud lükkatakse tagasi, alustab Mongoolia viivitamatult sõjalist tegevust ja kogu vastutus võimalike kaotuste eest langeb teile.“²

Hiina militaristid, asotsas vägede juhataja

¹ А. П. Круков, viidatud artikkel, Мокромская и прогрессная Революция. lk. 65.

² Х. Чойдалсан, „Современная Монголия“, 1940, № 4, lk. 58-59.

Li - juaniga, arvestasid oma vägede arvulist üleolekut ja ei vastanud esitatud ultimatumile. Järgnevad sündmused näitavad aga, et Hiina militaristid arvestasid valesti - Mongoolia Rahvaarmee moraalse üleolek oli tähtsam kui Hiina militaristide sõjaväe arvuline suurus.

17. märtsi õhtul alustas Rahvaarmee liinamist Hltani piirkonnast Kjahta suunas. Rahvaarmee koosnes 5 jala- ja ratsaväe polgust 2-e suur-¹ tükiväe patarri ja 30 kuulipildujaga.

Õõsi jõudsid Rahvaarmee salgad Kjahta alla ja alustasid võitlust selle hõivamises. Selgas ebavõrdne võitlus väinsearvulise Mongoolia Rahvaarmee salgade ja suurearvulise Hiina militaristide garnisoni vahel.

Silmas pidades Kjahta garnisoni tegevust ei suutnud Mongoolia Rahvaarmee salgad linna tungida. Rahvaarmee oli sunnitud koguni ajutiselt taanduma Santõn-davaa alveis-² se, kust sai lasemoona ja alustas uut pealetungi.

Hiina militaristid, kes olid kindlad oma võidus, ei oodanud Rahvaarmelt nii visa pealetungi, sattusid segadusse ja taandusid. 18. märtsi õõsel vabastati linn täielikult.

¹ H. G. Zvarkun, viidatud teos, 172.

Su oli mongoli rahva suur võit; ta oli esimene sõjaline võit vaenlase üle, ta kasvatas Rahvaarmee sõdurites usku oma suurde võitlusse - maa täielikku vabastamiseks ja näitas kogu Mongoolia rahvale, millist osa võivad etendada relvastatud araadid. 18. märts sai Mongoolia Rahvaarmee sünnipäevaks.

19. märtsi hommikul 1921.a. tulid Kjahtasse Mongoolia Rahvapartei Keskkomitee ja Kjutine Rahvavalitsus. Mongoolia Rahvaarmee ja Kjutise Rahvavalitsuse esindajad viisid Kjahtas läbi erakorralise istungi. Istungil võeti vastu järgmised otsused:

- 1) tugevdada linna kaitset,
- 2) kanda sisse sõjaväelised sehted välismaadest
ga
- 3) moodustada ministerruumid.¹

Kahe viimase otsuse elluviimiseks moodustati sõja-, rahandus- ja välisministerruum. Eriti teravalt kerkis üle linna kaitse tugevdamise küsimus, sest Kjahta oli ainuke punkt Mongoolias kus võim oli Kjutise Rahvavalitsuse käes. Siit oli vaja arendada pealetungi vaenlase vastu kogu maal. Linna kaitset oli vaja tugevdada keda enam,

¹ X. Чойсанзан, Хрәткүн оурук үөтөрүн. л. 50.

et Hiina militaristid, kes olid sunnitud linnast lah-
kuma, ei loobunud mõttest hävitada Kjahta kui
Mongoolia rahvarevolutsiooni kalle.

Hiina militaristid saatsid Kjahtasse oma agente,
kes korvaldasid linnas tulekahjusid ja laastasid
ning tapsid rahulikke elanikke. Hiina militaristid
lasksid käiku kuuldeuse, et mongolite punane va-
litsus hävitab kõik rahulikud elanikud - nii
mongolid kui ka välismaalastest kaupmehed.
Nad lootsid sellega kavatada rahvas vaenulike-
ku sehtumist revolutsiooni. Nõuköök ka millie-
rid abinõusid ja võtteid Hiina militaristid saun-
tasid, ei andnud need vajalikke tulemusi. Rah-
vas ise otsustas teisiti - ta astus võitluse vaen-
lastega, et neid lõplikult maalt välja ajada.
Rahvas vendus, et nende huvisid kaitsavad ai-
nult Mongoolia Rahvapartei ja Kjutine Rahvaval-
itsus.

Rahvapartei Keskkomitee ja Kjutine Rahvavalitsus
pöördusid Mongoolia rahva poole läkitusega, milles
avaldub sehtumine Mongoolia elanikkonda. Läki-
tuses kirjutatakse: „Nüüd mongolid, kes lahkuvad
Kjahtast ja teeva lähistelt sõja koleduste ja oku-
pantide ike eest, pöörduge kodumaa! Rahva-
armee hõivab Kjahta ja ajas välja nõõrvalluta-
jad, sehtestas korra ja rahu linnas. Siis võite
rahulikult tegelda oma tööga.“

¹ X. Чойдалсан, Эрдэний оронд үеэрүү. л. 50.

meeste kohta kirjutatakse lükiteses: „... meie ei
tehta neile mingit kahju. Miski ei ähvarda nende
elu ja varandust... Rahvaarmee kaitseb neid
kogu jõuga”¹²

See lükitus kummutas militaristide jutuud Rah-
vavalitsuse vaenulikkusest rahvale ja sinuitas veel
kord fakti, et Mongoolia Rahvaarmee ja Sjutine
Rahvavalitsus suhtuvad sõbralikult oma ja köi-
gisse teistesse rahvustesse. See kasvatas Mongoolia
elanike seas suurt poolhoidu Rahvaparteile ja Sjui-
tisele Rahvavalitsusele. Mongoolia rahvas veadus
ühha enam selles, et niikaua ei saa olla tõelist
vabadust kui nende kodumaa on oigastatud vä-
lismaiste jõude poolt.

Pärast Sjiahta vabastamist Mongoolia Rahvaar-
mee poolt liikusid Sjiahtast põgenenud Hiina mi-
litaristide sõjaväed lõuna poole. Vähes oma loo-
tuseta olukorda, mille põhjustasid Mongoolia
Sjutive Rahvavalitsuse edusammud, jagunes mi-
litaristide sõjavägi üksikuteks osadeks ja tahtis
väljuda Mongoolia piiridest, et jõuda Hiinasse.
Ka see plaan ei õnnestunud täielikult. Üks kolonni
militaristide sõdurid (umbes 1000 meest) purustati
Ungurni valgekaartlaste poolt, teine kolonni (umbes
1100 sõdurit) läks valgekaartlaste poole üle, Mongoo-
liast õnnestus lahkuda ainult umbes 1000 sõdurit

¹² X. Чойцанцаг, Тэрэгний оргил үеийн үе. lk. 50.

Mongoolia Rahvaarmee võidul Hiina militaristide üle on suur tähtsus - Välis-Mongoolia rahvas vabanes neid mitu sajandit orjastanud hiinlaste ülemvõimust. Võit Hiina militaristide üle andis realsele rahvale jõudu ja julgust tema edaspidises võitluses taise vaenlase - Ungerni vastu.

Võit Hiina militaristide üle oli Välis-Mongoolia 1921. a. vabadusvõitluses ainult ühes sammuks. Mongoolia Rahvaparteil ja Ljutiisel Rahvavalitsusel seisis es Ungerni reaktsoonilise valitsuse kukutamine Ugas.

Ungerni reaktsooniline valitsus usotsas bogdo-gegeniga tugines Ungerni valgukaartlikele jõudele ja tegutses rahvarevolutsiooni vastu. Ta jätkas reaktsoonilist poliitikat okupantide ja fodaalide huvides. Ungerni reaktsooniline valitsus hakkas levitama Mongoolias Ungerni ja teda toetava laamade ning vürstide ladviku poolt koostatud üleskutsed, milledes kutsuti mongoli rahvast võitlusse Välis-Mongoolia rahvarevolutsiooni ja Nõukogude Venemaa vastu bogdo-gegeni valitsuse tegevdamise huvides. Nendes üleskutses esines Ungerni Mongoolia vabastajana ja Luhe - Batori ning Tšaibalsani esitati rahva vaenlastena. Üleskutses kutsuti võitlema Ljutiise

Rahvavalitsuse vastu, kuna rahvavõimude idu
olevat mahajäänud Mongooliale mitte vastuvõetav.
Rahvavõimule elistati üleskutsetes teokraatlikke
monarhiat.

Mongoolia Ajutine Rahvavalitsus, kes arvestas
õigesti Unga valitsuse tegevuse hädaohtlikkusest
ja sisemiste ning väliste vaenlaste ühinemise või-
malikkusest rahvarevolutsiooni vastu, tegi Unga
valitsusele ettepaneku läbirääkimisteks. Ettepane-
kus kirjutati: „Kui teie olete nõus läbirääkimis-
teks, siis saate vabalt kjahtada oma esindaja
koostamise kohta, päeva ja aja kindlaksmääramiseks.
Meie sõjavägi garanteerib teie täieliku ohutuse.“¹¹

Avaldatud ettepanekule ei järgnenud Unga valit-
suse poolt mingisugust vastust. Seega Unga valitsus,
kes opereeris parim Ungerni sõjaliste jõududega, kii-
ritas oma rahvavaenulikke poliitikat.

Ajutisele Rahvavalitsusele ja Mongoolia Rahva-
parteiile sai selgeks, et Mongoolias kujunenud olu-
konda pole võimalik lahendada läbirääkimiste
teel. Jäi üle ainult relvade haaramise võima-
lus rahvavõimude täielikus kehtestamises kogu
Mongoolias. Rahvapartei ja Ajutine Rahvavalitsus
hakkasid tegema ettevalmistusi relvastatud võit-
luses parim Ungerni vastu, et hävitada Unga

¹ X. Чойвансар, Даркунь оарга уерооун. №55.

valitsuse sõjalised jõud.

1921. a. märtsis pöördus Kjutine Rahvavalitsus Mongoolia elanike poole laskesega, "Araatidele, laamadule ja vürstidele kogu Mongoolias." Siin teatatakse: "Siidnest peale kumleb kogu võim mongoli rahvale, välismaiste vallutajate korraldustel ei ole mingit jõudu. Kjutine Rahvavalitsus annab kogu oma jõu araatide massi vabastamiseks. Teie võite ilma mandita näete, milliseid ääretuid kannatusi tuleb Mongoolial läbi elada." Ungerni poliitika iseloomustamiseks kirjutatakse samas, et Ungern ja teda ümbritsevad valgekaartlased kasutavad Ara Vähis-Mongoolia rahva rahuldumatust Hiina militaristide vastu, nad püstitavad loorungi Mongoolia vabastamisest Hiina militaristide okupatsioonivõimudest ja iseseisva Mongoolia niigi loomisest ning tungivad Vähis-Mongooliasse ja haaravad võimu enda kätte. Kruuse võttes rida, Kjutine valitsus seab enda ette järgmised peamised ülesanded: vabastada kodumaa Hiina militaristide ikest, hävitada valgekaartlaste relvastatud jõuqnd, kes tegutsuvad meie maal ja tagama sellega maal rahue.¹²

See laskitus paljastas lõplikult parun Ungerni plaamid, millede eesmärgiks oli revolutsiooni nõrgestamine

¹ X. Yevdanev, Kpatkuu opepe ueropuu. lk. 56.

² Sealsamas.

Enne revolutsioonilise võitluse alustamist parun Ungerni valgekaartlike jõukudega võtsid Mongoolia Rahvapartei ja Ljutiine Rahvavalitsus 1921.a. märtsis vastu otsuse maa kaitsest, mille alusel mobiliseeriti Rahvaarmee mehed alates 19 eluaastast. Rahvaarmee reorganiseeritiumber kaasaja kohaselt ja valmistati ette juhtivad kaadrid.

Uhearegselt sõjaliste ettevalmistustega Ungerni vastu pöörvas Ljutiine Rahvavalitsus tõsist tähelepanu rahvaarmee laiendamiseks ja tugevdamiseks kohtadel. Nii moodustati 24. III 1921.a. riigiparaadi kindlustamise eesmärgil sõja-, majandus- ja rahandusministeeriumid. Sõjamineisteriumi etvotsa sai Guhe Bator. Revolutsioonilise distsipliini tugevdamiseks moodustati mas rajoonides sõjakohus ja miilitis. Ideoloogilise töö teostamise eesmärgil moodustati 1921.a. aprillis sõjamineisteriumi juurde poliitosaakond.

15. IV 1921.a. saatis Rahvavalitsus oma esindajad Kobdorse ja teistes Lääne-Mongoolia rajoonidesse selles, et selgitada Rahvaarmee ja Ljutiine Rahvavalitsuse eesmäkke ning formeerida kohtadel partisaanisakuvõitluseks valgekaartlastega.

Kõigi nimetatuid korralduste elluvõtmise tagajärjel kasvas Ljutiine Rahvavalitsuse autoriteet araatides mas.

Mongoolia Rahvaarmee võit Hiina militaristide üle ja Ljutiine Rahvavalitsuse autoriteedi kiire kasv

põhjustasid Ungerni aktiivse tegevuse 1921.a. kevadel. Ungern teadis, et tema vastu ei tule mitte ainult Mongoolia Rahvaarmee vaid ka Punaarmee osad Nõukogude Venemaalt. Ungernil valmis plaan — likvideerida Ajutine Rahvavalitsus Väli-Mongoolias ja sejärgi alustada võitlust Nõukogude Venemaa vastu. Selle plaani teostamiseks eesmärgil lahkus Ungern oma peajõududega Urgast 20. aprillil Sjakta ja Tsvitokosovski suunas. (Ungern jätkis ta ainult poliitikaitses.) Ungerni käsutada olid suured sõjalised jõud (11.000 sõdurit, 37 kuulipildujat ja 21 kahurit) võrreldes Mongoolia Rahvaarmee koosseisuga. Võitluse edukas läbiviimiseks jaotas Ungern oma sõjaväe üksikuteks osadeks valgkaartlastest kindralite Repuhini, Lazagrandi, Lazantsevi ja Laigorodovi juhtimisel. Valgkaartlaste peajõude juhtas Ungern ise. Ungerni sõjakäigu plaan põhjaj suunas oli järgmine: väed, mis olid jaotatud 4 kolonni pidid alustama kõik üheaegselt liikumist Mongoolia-Venemaa piirile ja purustama oma tee Mongoolia Rahvaarmee, millele pidi järgnema Ajutise Rahvavalitsuse kukutamine Sjaktas, edasi kavatses Ungern vallutada Kang-Ida vabariigi, eesmärgil: lõigata viimane ära Nõukogude Venemaast.

¹ X. Чойсансан, Спаськин омере учопун. к. 60.

Kvantuuri alustamisel lootis Ungern saada abi baira-
liäärstelt kasakatelt ja ataman Semjonovilt, kes viibis
Mandjuurias. See loetus ei läinud aga täide ja Ungern
pidi edaspidises võitluses arvestama ainult oma jõududega.

Mongoolia Rahvapartei ja Sjutine Rahvaalitsus mõistsid,
et selliste suurte valgekaartlaste vägede vastu on Rahva-
armeel võimatu olla edukas. Juba enne Ungerni väge-
de liikumist, s.o. 10. aprillil 1921.a. saatsid nad
Nõukogude Venemaa valitsusele uude abisaamise
kohta võitluseks valgekaartlaste vastu. Nõukogude
Venemaa rahaldas selle pakku. Suga liitus Vähis-
Mongoolia töörahva rahvuslik-vabastuslik võitlus Pu-
raarmee võitlusega valgekaartlaste jõukude vastu.

Mongoolia Rahvaarmee staap töötas välja ix-
sikasjalise võitlusplaani Ungerni purustamiseks.
Plaan koostamisel oli arvesse võetud ungerlaste täht-
samad asukohad ja vastavalt sellele määrati kind-
laks, milline Rahvaarmee osa pidi võitlema ühe või
teise valgekaartlastest jõugu vastu.

Mongoolia Rahvaarmee andis ungerlastele lööke
kõigis tähtsamates punktides. Nii näiteks purustas
Rahvaarmee ratsaüksigi Duke-Batori juhtimisel ungeru-
laste avangardi, mis tegutses Bair-guni juhtimisel,
Bair-gun ise võeti vangis.

Pärast Bair-guni salga purustamist algas
juuni alguses Ungerni peajõudude pealting Sjaktale
ja Troitskosavskile. Ungerlaste pealtingile järgnes

olavõrdne võitlus Ungerni sõjaväe ja Mongoolia Rahvaarmee vahel Kjahta ja Troitskosovski all. Venelase väed ületasid siin Rahvaarmee arvuliselt enam kui 2 korda.¹

Võitluse kriitilisel momendil saabus Rahvaarmeele abiks Punaarmee 103 brigaad. Rahvaarmee ja Punaarmee ühises võitluses purustati Ungerni peamised jõud Troitskosovski all. Ungerni peajõudude hiismed põgenesid läände, Tro jõe taha, et siin ühineda üldral Pzuhini diviisiga.

Punaarmee osad järquesid kokkuleppel Kijutise Rahvaavalitsusega Ungerni vägede hiismetele Mongoolia sõjaväesse. 21. juunil 1921. a. pöördus Punaarmee mongoli rahva poole läkitusega, milles kirjutati, et Punaarmee tuleb Mongooliasse kui sõber, kes koos Rahvaarmeega astub võitlusse Mongoolia vabastamise eest, Venemaa töölised ja talupojad soovivad näha vennalikku mongoli rahvast vabadena igamehest välisvastasest² ikkest, kirjutatakse läkituses.

Pärast Punaarmee läkitust tugunes Mongoolia Rahvaarmee ja Nõukogude Punaarmee koostöö valgi enam ühise vaenlase vastu. Mongoolia rahvas vägi

¹ Н. Чойсанзан, Хрестоматия охроне воюющих. к. 63.

² То. Улупенгюв, үидатуд тос, к. 61.

punaarmee lastes endi kaitsjaid ja vabastajaid, kes võitlevad mongoli rahva iseseisvuse eest.

Rahvaarmee ja Punaarmee purustasid valgekaartlaste Rezuhini ja Kazagraudi jõuud Jelturi ja Modon-kuli rajoonides. Tõsisid lööke tuli valgekaartlastel taluda ka Kjahta rajoonis.

Samaal ajal tegid Välis-Mongoolia Ajutine Rahvavalitsus ja Rahvapartei keskkomitee ettevalmistusi Uurga vabastamiseks. Nad toetasid agitatsioonitegude Välis-Mongoolia domine ja Ungerni sõdurite seas. 25. juunil 1921. a. pöördus Ajutine Rahvavalitsus Välis-Mongoolia domine poole laskitusega, milles selgitati Punaarmee osa ja tähtsust Välis-Mongoolia rahvuslik-vabastuslikus võitluses. Mongolitele, kes teinud Ungerni sõjaväes, saatis Mongoolia Rahvapartei keskkomitee üleskutses, milles selgitati Ungerni tegelike eesmärkide maskeerimist Mongoolia vabastamise loomungiga. Üleskutses kirjutatakse „Tegelik Ungerni armee on munita Mongoolia vaeulikkus Nõukogude Venemaa vastu ja teha ta sõjalises platsdarmis Venemaa le kallakungiks.“ Samas laskituses kutsus Rahvapartei keskkomitee Ungerni armees tulinuid mongoleid ühinevra Puhvaarmee võitlejatega.

Bogdo-gigemi valitsus, keda hirmutas Ungerni

¹ Т. Кунгуров и М. Лопухов, cited work, p. 97.

peajõudude purustamine ja Sjutiin Rahvavalitsuse ettevalmistused Unga vabastamiseks, tegi viimaseid katseid rahvaliidumise peatamiseks ja purustamiseks. Bogdo-gegeni valitsus saatis Luhe - Batorile ja tema sõpradele kirju ja üleskutsed, kus viideti Ungani, kes olivat vabastanud Välis-Mongoolia hiinlaste suruamist ja loovat rahva Mongoolia piinatud rahvamaasides.¹ Bogdo-gegeni valitsus tegi Mongoolia rahva juhtidele ettepaneku kat-²kestada nende poolt alustatud töö ja sõita Ungani.

Kui oli näha, et rahvaliidumise juhid ei järgne bogdo-gegeni valitsuse ettepanekule, võttis bogdo kurssi revolutsioonilaagri lõhestamiseks. Ta otsustas isoleerida revolutsiooni juhid ja tõmmata rahvamaasid enda poole meelitustega. Kasutades ära araatide usulisi vandenõusid hakkas bogdo-gegeni levitama rahva seas üleskutsed, milles otsuti rahvast „rahule“ usse ja riigi nimel.³ Nel päev enne Unga vabastamist pöördus bogdo-gegeni Mongoolia demokraatide poole järjekordse laskitusega, milles märgiti: „Inimesed, kes läksid abi järgi Põhja, ei ole teadlikud selles, et uss-valitsus on tugevnenud, nad on ikka veel vihale

¹ Славные войны (1921-1936), "Временная Монголия", 1936, № 4-5, lk. 5.

² Sealsamas.

³ Sealsamas, lk. 6.

actud hiinlaste tegudest, organiseerivad rahvaparteid ja sõdivad... Kui saate sellest aru, siis pange relvad maha, pöörduge tagasi ja abistage tegudega kiiki ning usku."

Ei üks ega teine ulpoolkirjeldatud bogdo-gegeni võtte ei andnud talle soovitud tulemusi. Revolutsioon arenes edasi.

Algas Mongolia Rahvaarmee ja Nõukogude Väenema Punaarmee ühine rüpe Unga vastu. Teel Ungasse anti valgekaartlastele üks hoop teise järgi. Ungerni jõuge purustamine Hara jõe ääres Manhataja rajoonis demoraliseeris tõsiselt vastast. Ungerni poolt mobiliseeritud araadid hakkasid niikui ühe ühe minema Punaarmee ja Rahvaarmee poolele.

Ungernlased, kes nüüd juba kartsid võitumist Punaarmega, põgenesid 5. juulil Ungast eagusse. Nüüd oli bogdo-gegeni valitsus Ungas sattunud lootusetusse olukorda, lisaks demagoogiliste lubaduste nurjumisele rahva hulgas ei saanud ta enam loota ungarlaste sõjalisele abile Ungas.

Parun Unger soovitas bogdo-gegenil sõita koos oma valitsusega Ulyanitsasse revolutsioonivastase missiooni toetamiseks. Bogdo-gegen ei saanud

¹ Славные войны (1921-1936) «Современная Монголия», 1936, № 4-5, к. 6

järgneda Ungerni nõuandele sest Kobdo ja
Mjasuta rajasid töunid rahvamassid võit-
luskes Ungerni vastu ja Rahvaarmee ning Pu-
naarmee lähenesid Urgale. Bogdo-gegeni valitses
püüdis end viimasel hädas maskarida, ta tahtis
näidata, et toetab Punaarmeed ja Rahvaarmeed.
Sellel eesmärgil teatas bogdo-gegen lähenevale sõja-
väeosale, et Urgas ei ole sõjalisi jõude, et siin on
täielik rahu ja Punaarmee ning Rahvaarmee võivad
tulla pealinnu.

Rahvaarmee ja Punaarmee avangard tuli Urgasse
6. juulil 1921. a. Samal päeval võeti üle telefon ja
telegraaf Urgas. 8. juulil olid kõik linna tähtsamad
punktid Rahvaarmee poolt üle võetud ja Kjutine
Rahvaavalitsus ning Rahvapartei keskkomitee sõitsid
Urgasse.

Idnavatele kogunemistele Urga elanikele, kes tervita-
sid Kjutise Rahvaavalitsuse juhte ja Rahvaarmee
ning Punaarmee võitlejaid. Võitlejaid autasustati
punast siidist sallidega kui märgiga Urga va-
bastamise eest Ungerni jõudest.

Pärast Urga vabastamist serkis Rahvapartei
ette esmajärgulise ülesandena revolutsioonilise
võime organiseerimine. 8. juulil 1921. a. võtsid
Kjutine Rahvaavalitsus ja Rahvapartei keskkomitee

vastu otsuse alalise rahvaavalitsuse moodustamisest. 9. juulil anti võim piduliku tseremooniaga üle rahva esindajatele.

Töödaraate araatide vabaduste garanteerimises, nende vabanemises sisemistest ja välistest orjastajatest, oli tarvis moodustada miisugune valitsus, mis arendaks revolutsiooni edasi.

Miisuguses valitsuses sai alaline Rahvaavalitsus, mis kuulutati välja 11. juulil 1921. a. Samal päeval korraldati miiting, mille kohta kirjutab Tšuibalsan: „Araadid, kes viibisid esimest korda oma elus miitingul, võtsid vaimustatult vastu teat sellest, et uus võim võitleb araatide massi õiguse ja vabaduse eest.“¹

Mongoolia Rahvapartei pidas vajalikuks jätta Rahvaavalitsuse kõrval Välis-Mongoolias ametisse piiratud võimuga monark - bogdo - gegen. monarhi võimu säilitamine Rahvaavalitsuse kõrval oli tingitud Välis-Mongoolia ajaloolisest olukorrast - rahvarevolutsioon ei oleud veel lõppenud. Revolutsiooni võidus oli aga vajalik, et revolutsioonist võtaksid osa laiad rahvamassid. Lähitudes sellist otsustaski Rahvapartei jätta ametisse monarhi, kelle mõju oli tugev ilmalike ja vaimulike poodaalide ning rikkaste araatide seas. See samm oli kda enam vajalik, et maa ei oleud

¹ Н. Чойваланс, Спрашкун оурук уеторун. lk. 74

veel täielikult vabastatud valgukaartlastest. Viimased püüdsid igati kasutada bogdo-gegemilist mõju oma võitluses rahvarevolutsiooni vastu.

Rahvapartei ja Rahvavalitsus kindlustasid oma juhtiva osa riigivalitsemises. Rahvavalitsuse juhtiv osa fikseeriti ka vii dokumendis 1. nov. 1921. a. See dokument kandis nimetust „Monarhi piiratud õiguste määrustik“. Monarhi piiratud õiguste määrustikuga võeti bogdo-gegemilt ära otsustav õigus riiklikes asjades, ta allutas monarhi Rahvavalitsuse täielikule kontrollile.

Seega oli lõppenud Mongoolia rahvarevolutsiooni esimene etapp. Algas rahvarevolutsiooni süvendamise ja rahvavõimu kindlustamise ajajärk.

Rahvarevolutsiooni süvenemine aastail 1921-1924 ja Mongoolia Rahvavabariigi moodustamine.

Mongoolia antiimperialistlike ja antifoodaalse rahvarevolutsiooni edasiarendamiseks oli tähtsaks teguriks Nõukogude Venemaa igakülge abi. Kõigepealt tuleb hinnata Nõukogude Venemaa sõjalist abi. Pärast Unga vabastamist ja Rahvavalitsuse moodustamist oli veel Mongoolias valgukaartlaste jõue. Valgukaartlased ei loobunud ikka veel Mongoolia Rahvavalitsuse likvideerimise plaanist ja kavatsusest korraldada Nõukogude Venemaa piiriäärsetel aladel kontrerevolutsioonilisi märke, millele pidi järgnema valgukaartlike jõegade võõlus Nõukogude Venemaa valitsuse kikutamiseks.

Mongoolia Rahvavalitsuse ja Rahvapartei ette kerkis esmajärgulise ülesandena valgukaartlaste jõegade lõplik likvideerimine. Valgukaartlaste likvideerimata ei oleks saanud edukalt võidelda feodalismi- ja imperialismivastase rahvarevolutsiooni süvendamise eest.

10. aug. 1921. a. pöördus Mongoolia Rahvavalitsus palvega Nõukogude Venemaa poole, et see ei viiks Punaarmee osi enne Kõli-Mongooliast välja kui mõlemi maa ühise vaenlase sõjalised jõud on

lõplikult likvideeritud. „Mongoolia Ljudine Rahvarevolutsiooniline valitsus väljendab veendumust, et Nene NFSV valitsus, arvestades olukorra tõsisust ja vastastikkust huvitatust ühise vaenlase likvideerimisel, rahuldab käesoleva läkituse, kirjutatakse Mongoolia Rahvavalitsuse 10. aug. läkituses

Nõukogude Venemaa valitsus rahuldab Mongoolia Rahvavalitsuse palve.

Algas Nõukogude Venemaa Punaarmee ja Välimongoolia Rahvaarmee ühine sõjaline tegevus valgekaartlaste jõukude lõplikuks likvideerimiseks.

Kraadid, kes kannatasid ungerlaste retkede all, vaatasid punaarmeele ja rahvaarmulele kui päästjatele, nad abistasid viimasid nii sõjaliselt kui ka majanduslikult ning läksid partisaanideks.

Samal ajal kui Mongoolia Rahvaarmee karastus võitluses vaenlasega ja tegunes araatide arvel, tekkisid lahkhelid valgekaartlaste hulgas. Pärast valgekaartlaste hüljasaamist Uuta mägedes ja Põhja-Mongoolia vabastamist Ungerni peamistest jõukudest, demoraliseerus Ungerni sõjavägi lõplikult. Ungerni sõdurid hakkasid üle minema Rahvaarmee poolele. Sii näitus läks Rahvaarmee poole üle Uljanitas asitsev valgekaartlaste salk. Selle salga üleminekul oli suur strateegiline tähtsus, ta lõi as ära parun Ungerni jõugu valgekaartlaste jõukudest Lääne-Mongoolias.

Parun Ungerni sõdurite seas, kes olid väsinud saagedastest kokkupõrgetest, kaotustest ja taganemistest, tekkis rahulolematuis oma juhtide vastu. Ungerni ja Rezubini jõukudes organiseeriti vandenõu, mille ohvrina langes Rezubin 1921. a. augustis. Umbes kuu hiljem võeti Rahvaarmee ja Punarmee sõdurite poolt vangid parun Ungern, kes lasti maha sõjatribunaali otsusega 15. sept. 1921. a. Novosibirskis

Ungerni jõugu viimased riisumised hävitati Rahvaarmee osa poolt Dzun-bure rajoonis Guhe-Batori juhtimisel.

Samaaegselt Ungerni ja Rezubini jõukude liikvideerimisega toimus võitlus Väli-Mongoolia lääneosas. Siin tegutses valgekaartlaste jõuk Kaigorodovi juhtimisel. Kaigorodovi jõuk kavatses minna üle Altaide Nõukogude Venemaa territooriumile. Septembri algul ühines Kaigorodovi salg Kazantsevi ja Pavitsi jõukudega. Valgekaartlaste ühinenud armesse kuulus nüüd 4000 sõdurit, kelle käsutuses oli 3 kahurit ja 360 mürsku. Valgekaartlased valisid sõjalises tegevuses Kobdo ja Tolbonuri rajooni. Umbes 100 km kaugusel Kobdost põhjas algas ebavõrdne võitlus valgekaartlaste ühinenud jõudude ja Rahvaarmee võitlejate vahel (viimaseid oli ainult 400²)

¹ B. Ulupengov, viidatud teos, lk. 73.

² Sealsamas.

Rahvaarmee kanglaslik võitlus kestis 42 päeva.¹ Siis saabus Rahvaarmee võitlejatele abiks Punaarmee osa Baikalovi juhtimisel. Võitlus lõppes valgukaartlaste ühendatud jõudude purustamisega. 1921. a. detš. lõppes Välis-Mongoolia läänepiirkondade täielik vabastamine valgukaartlastest.

1922. a. alguseks oli kogu Välis-Mongoolia territoorium vabastatud valgukaartlaste jõududest.

Valgukaartlaste lõplik purustamine oli Välis-Mongoolia rahva suure võit. Ta lõi Välis-Mongoolia rahvale soodsa võimaluse kõikide oma jõudude koondamiseks rahvarevolutsiooni süvendamiseks.

Välis-Mongoolia vabastamisel valgukaartlastest oli suure tähtsuse Punaarmee sõjalisel abil. Likvideeriti mõlemi maa ühine vaenlane. Võideldes ühise vaenlase vastu tugevus sõprus Välis-Mongoolia ja Nene NFSV vahel. Sõprus ja vastastikkune abistamine kinnitati Mongoolia Rahvavalitsuse ja Nene NFSV valitsuse poolel vastava lepinguga 5. nov. 1921. a. Sellel lepingul on suure tähtsuse Mongoolia rahvarevolutsiooni süvendamise seisukohalt. Lepingus kirjutatakse: „Nene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistlike Nõukogude valitsus tunnustab Mon-

¹ Ts. Улуксогов, viidatud teos, lk. 73.

goolia Rahvavalitsust ainukes madusliku valit-
susena¹ Nõukogude Venemaa valitsus loobus
kõigist tsaariri Venemaa poolt välja antud
õigustest ja privilegijdest Mongoolia suhtes. Nii
näitaks tühistati revolutsioonilise Nälis-Mon-
goolia võlg Venemaa suhtes, vene posti- ja
telegraafiliinid, mis olid ehitatud tsaarivalit-
suse ajal Mongoolia piirile, anti tasuta üle
Mongoolia Rahvavalitsusele jne.

Nõukogude Venemaa osutas Nälis-Mongoolia
rahvale edaspidi sõjalist, poliitilist, majandus-
likku ja kultuurilist abi tema võitluses rahva-
revolutsiooni lõpliku võidu saavutamiseks.

Tähtsat osa Mongoolia rahvarevolutsiooni sü-
vendamisel etendas ka Mongoolia delegatsioon
sülas käik N. S. Lenini juurde 1921. a. oktoobris.
Delegatsiooni liikmed esotas Suhe-Batoriga
vestlusi Leniniga Mongoolia rahvusvahelisest,
poliitilisest ja majanduslikust olukorrast. Lenin
hindas kõrgelt Mongoolia Rahvapartei juhtivate
osa töötavate araatide klassivõitluses sisemaiste
fodaalide ja välismaiste imperialistide vastu.
Mongoolia töötavate araatide ja Nõue NFSV
töölise ning talupoegade vahelist sõprust pidas
Lenin ainukeseks õigeks teoks võitluses vana
poliitilise ja majandusliku sõltumatusse eest.

¹ Сборник документов „Внешняя политика СССР“, т. II,
Москва, 1946, кн. 190-191.

Maajandustliku arengu seisukohalt hindas Lenin kõrgelt tarbijate kooperatsioonide osa.

V. I. Lenini poolt avaldatud mõtetel oli suur ideoloogiline ja poliitiline tähtsus. Nendest mõtetest juhindusid Mongoolia Rahvapartei ja Rahvavalitsus revolutsiooni edasiarendamisel.

Mongoolia rahvarevolutsiooni edasiarendamisel oli esmaselt ülesandeks feodalismi poliitiliste aluste likvideerimine ja rahvavõimude kindlustamine. Rahvavõimude kindlustamine oli alanud kohe pärast võimude vahetumist ja toimus üheaegselt võitlusega valgekaartlaste vastu. 1921. a. tehti esimesed katsed riikliku korra demokraatiseerimiseks. Pärast maa vabaneemist välisvõimudest algas Mongoolia Rahvapartei ja Rahvavalitsuse aktiivne tegevus rahvavõimude kindlustamisel. Rahvavõimud võis lõplikult kindlustada ainult siis riikliku korra. Rahvapartei ja Rahvavalitsus alustasid võitlust riikliku korra eest, mis säilitaks oma sõltumatuse, sõrdsustaks kõik kodanikud, likvideeriks töötava rahva poliitilise õigustuse, organiseeriks riikliku kaubanduse jne. Rahvapartei ja Rahvavalitsus lähtusid sellest, et nimetatud ülesandeid võib täita ainult tööline rahvariik ja alustasid võitlust rahvavabariigi moodustamiseks.

Nõitlus rahvavabariigi moodustamise eest
toimus 1921-1924.a. Rahvavabariigi moodusta-
mise tagasid partei ja valitsuse otsused aja-
vahemikul 1921-1924.

Mongoolia Rahvapartei ja Rahvavalitsus
alustasid rahvavõimu kindlustamist feodaalide
klassi poliitiliste privileegide piiramisega.
Sellel eesmärgil kehtestati juba 1921.a. kontroll
vaimuliku ametnikkonna tegevuse üle. See oli
lõõgiks lamaistlikule kirikule, mille õigusi
ja privileege ei piiratud seni seni. Samal
aastal tühistas Mongoolia Rahvavalitsus feo-
daalide tüübid ja erilised subiidiumid bog-
do-gegemil. 1921.a. tühistati Rahvavalitsuse
poolt ka nimetused ja isiklikud pitsatid,
mis oli antud Nigerni poolt bogdo-gegemile,
tema naisele, endistele ministritele ja mõude-
le kõrgvaimulikele.

Mongoolia Rahvavalitsus likvideeris oma
otsustega seisuste erinevused ja privileegid.
Nii näiteks võttis Mongoolia Rahvavalitsus
26. mail 1921.a. vastu otsuse, et araadid-ham-
zilgid ei pea maksma tulevikus feodaalile
ningisuguseid eriaudamuid ja täitma kohustu-
si, mis olid notud varem araati-hamzilgi
kui feodaali isikliku pärisonjaga. 1. nov. 1921.a.

tühistas Rahvavalitsus andamite kogumise õiguse araatidelt vürstide ja kõrglaamade kasuks.

8. jaan. 1922. a. võeti Rahvavalitsuse otsusega ilmalikelt ja vaimulikelt feodaalidelt õigus pärisorjade omamiseks. Seisuste privileegade likvideerimine avaldus ka uues sõjaväekohustuses, mille järgi sõjaväe teenistuskohustus laiendati kõigile seisustele. Mongoolia Rahvavalitsus ja Rahvapartei likvideerisid oma otsustega endise seisusliku kohtu ja vana feodaalse õiguse kohtupidamises. See tähendas kohtu demokratiseerimise algust araatide huvides.

Nimetatud Rahvavalitsuse otsuste tähtsus ei seisne ainult seisuste erinevuste ja privileegade kaotamises, vaid ka selles, et nende otsuste elluviimiseks rakendamiseks tühistati araatide pärisorjuslik sõltuvus.

Kuni kohalike omavalitsusorganite reorganiseerimiseni oli tarvis kontrollida vanade kohalike võimuorganite tööd, nende seotumist Rahvavalitsuse poliitikasse. Sellel eesmärgil saatis Rahvavalitsus 1921. a. kohtadele oma erakorralised komissarid, kes pidevalt informeerisid Rahvavalitsust kohtadel valitsevast olukorrast. Komissarid teostasid kohtadel ka agitatsioonitööd, nad selgitasid Rahvavalitsuse ja Rahvapartei

poliitikat ja selle elluvakendamise tähtsust.

Rahvavõimu elluvakendamisel ja arastide erindajate kaasatõmbamisel rahvavõimu organi-
tesse oli tähtis osa Ajutisel Väikesel Kuraalil,
mis alustas tegevust 27. okt. 1921. a. Rahvavalit-
suse kõrval.

Enne Ajutise Väikese Kuraali kokkukutsumist avaldas Mongoolia Rahvavalitsus spetsiaalse määrustiku, milles oli kindlaks määratud Ajutise Väikese Kuraali koosseis, ülesanded ja funktsioonid. Rahvavalitsuse määrustiku järgi pidi Ajutise Väikese Kuraali koosseise kuuluma:

- 1) 6 inimest igast aimaxist ja vaimuliku valdusest, kelledest 5 pidi valitama kohalike arastide ja 1 vürstide hulgast.
- 2) 1 Rahvapartei Keskkomitee esindaja.
- 3) 3 esindajat Revolutsioonilisest Noorsooühingust.
- 4) 1 esindaja armee poliitjuhatuselt.
- 5) 1 esindaja Rahvaarmee igast polgust¹

Loetletud koosseisest on näha, et Ajutine Väike Kuraal oli tõeline demokraatlik rahvaerinduse organ.

Ajutisel Väikesel Kuraalil oli tähtis osa Rahvavalitsuse ja Rahvapartei poliitika kindlaks määramisel ja suunamisel. Ta oli Rahvavalitsuse juures nõuandvaes organiks, arutas kõigi tähtsa-

¹ Ts. Улупенгуд, viidatud teos, lk. 82.

mate ürituste projekte, Rahvavalitsuse määrusi ja otsuseid enne nende elluvakendamist.

Isoibalsan hindas kõrgelt Kjutise Väikese Kuraali ellukutsumist, ta ütles: „Kjutine Väike Kuraal, mis siinutati rahvarevolutsiooni poolt, oli tulevase kõrgema võimuorgani — Suure Rahvakuuraali prototüüpiks.”¹

Kjutine Väike Kuraal ei olnud eskujuks ainult Suurile Rahvakuuralile, tema eskujul tekkisid kohalikud võimuorganid kohalike rahvakuuralide näol. Kuraatide esindajate valimine Kjutisse Väikesse Kuraali ja kohalikesse rahvakuuralidesse tähendas võimuorganite järk-järgulist demokraatiseerimist.

Rahvapartei ja Rahvavalitsuse otsused, mis võeti vastu riigivõimu demokraatiseerimise eesmärgil, löid soodsa tingimused nende feodaalide poliitiliste õiguste ja privileegide edasiseks piiramiseks, kes olid olnud varem kohalikes võimuorganites. Feodaalide õiguste ja privileegide järk-järgulisele piiramisele järgnes 1923. a. nende poliitilise võimu täielik murdumine kohalikes omavalitsusorganites. 22. märtsil 1923. a. avaldati

¹ X. Чойдариан, „Образование Мокшуня“, 1939, № 1-2, к. 7.

Mongoolia Rahvavalitsuse poolt määrustikud kohalike võimuorganite ja ametisolevate ning mitte-ametisolevate vürstide kohta. Nimetatud määrustikud etendasid tähtsat osa feodalismi aluste likvideerimisel, rahvavõimu kindlustamisel ja huraalide, kui rahvavõimu vormide kinnitamisel.

Määrustikus kohalikest võimuorganitest määrati kindlaks huraalide kornaldus kōikides maa administratiivses üksuses.¹ Selle määrustikuga tagati aruandele suured õigused ametiisikute ja delegaatide valimistel kohalikes huraalides. Määrustikus siijutatatakse võimuorganite ametiisikud ja delegaadid alates kõige madalamalt ja lõpetades valitsuse liikmetega valitakse kodanike hulgast, kes väljendavad ausalt rahvamasside huvi. Juhul kui ametiisikute kohtadele või huraalide delegaatidena valitakse vürste või teisi ebaväärilisi rikkaid inimesi kas regulaarse, abivarduste või arastumiste teel, loetakse sellised valimised kehtetuks.²

Määrustik ametisolevate ja mitteametisolevate vürstide kohta andis furustava löögi aivanaki ja hošuni vürstide privileegidele ja feodaalse pärimisõigusele ja kindlustas valitud ametiisikutele kohad kohalikes võimuorganites. Ta võrd-

¹ To. Mupergud, viidatud teos, lk. 84.

² Sealsamas, lk. 85.

sustas fodaalide ja töötavate araatide õigused ja kohustused. Määrustikus teatati, et kõik kodanikud peavad kandma ühesugusid kohustusi ja maksse riigi heaks ning on võrdsed raduse es.

Seega võisid ametis olla need vürstid või araadid, keda valis rahvas ja kes viisid ellu Rahvavalitsuse ning Rahvapartei poliitikat.

Kohalike huraalide volituste hulka kuulusid: rahva ja kariloomade loendamine, koolide ja haiglate organisamine, hooldamine töövõimekute ja vaeste ast, maksude kogumine jne. „Rahvahuraalid olid tõelisteks demokraatlikeks võimorganiteks demokraatlike korralduste organisatsioonil ja elluviimisel,“² ütles Troibalsan.

Fodaalide poliitiliste õiguste ja privileegide piiramine ning rahva võimu kindlustamine kutsus fodaalide hulgas esile revolutsioonivastase rahvaavaumliku tegevuse. Fodaalid kaseetasid ära olukorda, et püüdis rahva hulgast ettevalmistatud vaader ja püüdisid ähvarduste ning äraostmiste tul saada kohalikes omavalitsustes saada kolte endi kätte. Nad

¹ Is. Mupengov, viidatud teos, lk. 86.

² X. Čoičanean, „Colpeusekhaš Monomux“, 1939, № 1-2, lk. 7.

koondasid enda ümber rahvale vaenulikke elemente ja korvaldasid kontrrevolutsioonilisi väljaarastumisi.

Kontrrevolutsiooniliste vandenõude paljastamisel ja purustamisel oli suur tähtsus parteiorganisatsioonidel, mis moodustati kohtadel kohe pärast rahvaarmee sehtestamist. Kohalikud parteiorganisatsioonid said kohtadel araatide massi juhiks nende revolutsioonilises võitluses vaenlaste vastu.

Rahva hulgas kasvab partei autoriteet, tema mead kasvavad pidevalt. Kui 1921. a. pärast Ungerni purustamist oli Rahvaparteis 150 inimest, siis 1924. a. ulatus nende arv 4000-ni.¹

Rahvaavalitsuse ja Rahvapartei julitumisel ning rahvamasside aktiivsel toetusel lammutati Nõelis-Mongoolias järk-järguliselt vana feodaalne riigiparasaat, ta asendati rahvaarmee organitega. 1924. aastaks oli 90% fodaalide esindajatest kohalikes võimuorganites asendatud araatide esindajatega.²

Paralleelselt fodaalide poliitilise võimu likvideerimisega võitles Rahvaavalitsus maa majanduslike olukorra kindlustamise ja kultuuri-taseme tõstmise eest. Mongoolia, seda iseloomus-

¹ Ts. Ulupengov, viidatud teos, lk. 87.

² Sealsamas, lk. 89.

tas enne revolutsiooni äärmiselt mahajäänuud majandus ja madal kultuuritase, sattus viite nädalisse olukorda välismaiste okupantide võimutsemise ajal ka majanduslikus ja kultuurilises mõttes. Rahvarevolutsiooni võidu kindlustamise ja tema edasiarendamise eesmärgil oli vaja tõstada maal põhjalikud ümberkorraldused majanduslikus ja kultuurielu aladel.

Mongoolia Rahvavalitsus ja Rahvapartei seadsid eesmärgiks araatide materiaalse ja kultuurilise taseme tõstmise.

Maa majanduse ümberkorraldamiseks mitmel alustel oli vaja lihvideerida feodalismi majanduslikud alused, sajamudeid valitsenud feodaal-pärisorjuslikud suhted ja väliskapitali võimutsemine.

Kuna Mongoolia majanduse peamiseks aluseks oli karjakasvatus, siis tuli alustada ümberkorraldustega selles osas. Karjakasvatajate majanduse tugevdamise ja maa majanduslike olukorra parandamise eesmärgil võttis Rahvavalitsus juba 1921.a. mais vastu otsuse omandiõiguse tühistamisest maale, maa pidi kuuluma kogu rahvale. Sellele järgnesid feodaalsete kohustuste ja andamite tühistamine ning ilmalike ja vaimulike feodaalide majanduslike privileegide kaotamine, millest oli

¹ T. Ulupingov, viidatud teos, lk. 58.

feodalismi poliitiliste aluste likvideerimise juures. Vainulike feodaalide õiguste ja privileegide piiramise suhtes olgu siin veel nimetatud järgmist: 30. juunil 1922.a. tühistati kohustuslike annetuste kogumine laamide igaaastaseks kokkutulekuks Urgan, 25. aug. 1921.a. ja 19. jaan. 1921.a. keelati Rahvavalitsuste otsustega keelati vainulikel ja usuasjadega tegelevatel kodanikel küüdihobuste kasutamine usuasjus reisimistel.

Rahvavalitsus ja rahvapartei pöörasid erilist tähelepanu karjakaarvatu arendamisele. Kariloomad oma suures enamuses kuulusid endistele vürstidele, laamidele ja teistele rikkastele. Kui 1918.a. ulatus araatide kariloomade arv keskmiselt 60-ni inimese majapidamises, siis 1921.-1922.a. oli suur hulk araatidest hoopis ilma loomadeta.¹

Karjakaarvatu arendamise esmärgil moodustati 1. sept. 1923.a. NSV Liidu abiga Urgan esimene veterinaarasutus katkevastase jaama, bakterioloogilise laboratooriumi, juustuvabriku ja võitööstusega. Sama veterinaarasutuse punktid avutati teistes linnades ja ka rajoonides. Urgan veterinaarasutuse juhtimisel korraldati veterinaarvõrkseisi arstide ja velskrite ettevalmistamiseks. 1924.a. avati Urgan esimene veterinaarvelskrite kool.

¹ C. C. Demingob, viidatud teos, lk. 41.

Nimetatud korralduste tulemusena kasvas Nõulis-Mongoolias veterinaarvõrk. Kui 1924. a. oli kogu maal ainult 4 veterinaarvastavõttepunkti 24 veterinaarala töötajaga, siis juba järguvisel aastal suurenes veterinaarvastavõtte punktide arv 16-ks 32 veterinaarala töötajaga.

Nõulis-Mongoolia karjamaajanduse tugevdamisel on tähtis osa 1923. a. kehtestatud radudel, mille alusel keeti sisse progressiivne maks kariloomadelt. See radus oli suunatud poodaalide ja teiste rikkaste kariloomade omanike vastu ning tagas araatide majapidamiste tugevdamise. Nimetatud raduse järgi ei kuulunud maksustamisele need majapidamised, kus oli vähem kui 100 karilooma, majapidamised, kus oli 100-500 karilooma kuulusid maksustamisele 5% ulatuses, 500-1000 kariloomaga majapidamised 15% ulatuses ja need majapidamised, kus kariloomade arv ulatus 1000-rija² ületas selle maksustati 20% ulatuses.

Rikkad karjamaanikud püüdnud maksustamisest kõrvale hiilida sellega, et varjasid karjaloomaduste ajal oma loomi. Seoses sellega andis Rahvavalitsus 1923. a. välja raduse, milles nähti ette trahvi ja karistused kariloomade varjamise korral. Trahvi kariloomade varjamise puhul oli 81 köbeljani ja

¹ Ф. С. Чаннин, Сельское хозяйство. Монгольская Народная Республика. Сборник статей, Москва, 1952, к. 107.

² То. Улуренгюб, viidatud teos, к. 93.

peale selle konfiskeeriti pool kariloomade üldarvest.¹
Mongoolia Rahvavalitsus jõuras suurt tähele-
panu vaestele ja varanduseta araatidele. 1924.a.
suvel andis Rahvavalitsus nende majandusli-
kuse abistamiseks 100.000 dollarit.²

Rahvapartei ja Rahvavalitsuse korraldused,
mis teostati araatide loomakarvatus arenda-
mise huvides, viisid selleni, et kariloomade
arv suurenes 1918. a. 9645.563 -lt kariloomalt
1924. a. 13.776.119 -le kariloomale.³

Pidevalt suurenes ka riiklik silvipind. Näitena
olgu Hara rajoon, kus 1924. aastaks võrreldes 1922.
aastaga suurenes riiklik silvipind 1000 ha.⁴

Samasugust pärisorjusele sehete likvideerumise ja
karjakasvatajate majanduslike olukorra kindlustumise
suga hakkasid tööstuslikud ettevõtted koostuma
Mongoolia Rahvavalitsuse kätte.

Pärast 1921. a. Rahvavalitsuse otsuseid, millega
Urga post ja telegraaf allutati siseministriummile,
järgnesid partei ja valitsuse otsused Vähi-Mongoo-
lia iseseisvuse ja sõltumatus saavutamiseks tööstus-
likel alal. Nii annulleeriti kõik kokkulepped, mis
olid sõlmitud autonoomia perioodil välismaalastega

¹ Ы. Улунгууд, viidatud teos, lk. 93.

² Сеalsamas, lk. 94.

³ Сеalsamas.

⁴ Ф. С. Чаннин, viidatud artikkel, Монгольская
Народная Революция. lk. 106.

Kondsessioonide osas ja tihistati kõik varasemad võlad välismaistele firmadele. Võlad välismaistele firmadele olid väga suured. 1921. a. oli riigi võlg 15 miljonit ljanit, samal ajal ei ületa- nud riigi eelarve 2 miljonit ljanit.

1921. a. oli tööstus Väli-Mongoolias väga nõrgalt arenenud ja maolabal tootmistasekul. Nii näiteks oli Väli-Mongoolia aastane kivisöetööstus ainult 250.000 punda.² Üksikud ettevõtted, mis olid rajatud Väli-Mongoolias peamiselt loomsete produktide ümbertöötamiseks, kuulusid oma enamusel välismaalastele.

Väli-Mongoolia turul etendasid tähtsat osa välismaine kapital ja kaubanduslikud firmad. 1923. a. oli Väli-Mongoolias 2323 kaubanduslikku firmat, millest 66% kuulus hiinlastele, 3% inglastele-amerikalastele, 7% venelestele ja 24% Mongoolia ettevõtjatele.³

Mongoolia Rahvavalitsuse ja Rahvapartei esis isis ühisanne: likvideerida Väli-Mongoolia turu sõltuvus välismaisest kapitalist ja välismaistest kaubanduslikest firmadest. Selle ühisande täitmiseks

¹ C. C. Demingob, viidatud teos, lk. 50.

² S. Mupengov, viidatud teos, lk. 94.

³ U. P. Zvaškov, viidatud teos, lk. 183.

esmärgil organiseeriti 1921. a. detsembris Mongoolia rahvuslik-keskkooperatiiv (Monguukoon) 70 osanikuga, kellede osakapitali suurus oli kogusummas 14.000 hõbedollarit.¹ Rahvuslik-keskkooperatiivi ülesandeks oli tarbijate nõudmiste rahuldamine omamaiste kaupadega, see oleks taganud Väli-Mongoolia sõltumatuse väliskriikidest. Vaatamata sellele, et noorel kooperatsioonil tuli konkureerida välismaiste firmadega, tegutses ta pidevalt. 1922. a. oli rahvuslik-keskkooperatiivil juba 116 osanikku, 1923. a. 965 osanikku ja 1924. a. 1596 osanikku. Kui 1921. a. moodustas tema kaubanduslik tegevus 0,1% kogu maa kaubanduslikust tegevusest siis 1924. a. suurus see juba 3,8%-le.² 1924. a. oli rahvuslik-keskkooperatiivil 24 osakonda ja tema kaubaväike moodustas 25% kogu maa kaupade impordist ja 20% ekspordist.³ 1923. a. alustas Väli-Mongoolias tegevust esimene Nõukogude Venemaa kaubanduslik organisatsioon, Tema tegevus oli suunatud majanduslike ja kultuurilise arengu soodustamiseks Väli-Mongoolias.

Kaubanduslik - tööstuslike tegevuse arendamiseks

¹ M. Z. Зуагун, viidatud teos, lk. 183.

² Д. Улупунгов, viidatud teos, lk. 96.

³ Сеалсамас.

ja rahaliste suhete regulariivsus moodustati Välis-Mongoolias 1924. a. NSV Liidu abiga kaubanduslik-tööstuslik pank.

Mongoolia Rahvavalitsuse ümberkorraldustel tööstuslikel ja kaubanduslikel alal on suur tähtsus, nende elluvõimendamine tähendas seda, et Välis-Mongoolias rajati esimesed rahvuslikud tööstusettevõtted, organiseeriti tarbijate kooperatsioonid, laienes ja tugevnes kaubanduslik tegevus.

Esimesed edusammud nii riiklikel kui ka majanduslikel alal viisid selleni, et riiklik elarve suurenes 1924. aastaks võrreldes 1921. aastaga 5 korda.¹

Samaaegselt poliitiliste ja majanduslike ümberkorraldustega pöörasid Mongoolia Rahvavalitsus ja Rahvapartei suurt tähelepanu rahva kultuuritaseme tõstmisele.

Kõigepealt tuli anda kirjaoskamatuse likvideerimisele. 1921. a. augustis moodustati siseministerruumi juures vii osakond koolide organiseerimiseks. Juba sama aasta oktoobris organiseeriti esimene algkool Urgas. 1924. aastal oli Välis-Mongoolias juba 16 algkooli 400 õpilasega.² 1924. a. kubitas valitsus rahvahariduseli 36 korda rohkem kui autonoomia

¹ To. Ulupengov, viidatud teos, lk. 98.

² Sealsamas.

perioodil²

Veterinaaralaste ja üldhariduslike koolide kõrval organiseeriti viihariduslike kooli ja kursusi riigi- ning õppeasutuste kaadri ettevalmistamiseks.

Koolid organiseeriti rahvuslikul printsiibil — haridusandmine toimus emakeeles.

1921. a. jaanuari Välis-Mongoolias alus esimesele kaduslikule ametusele — Teaduste Komiteele. Teaduste Komitee organisariis kule ja kirjanduse kabineti ja riikliku raamatukogu, mille fondides oli ligi 2000 köidet.¹

Rahvarevolutsiooni võit välisvaenlaste üle ja revolutsioonilised ümberkorraldused riigis leidsid väljenduse uues revolutsioonilises kunstis, kirjanduses ja muusikas rahvaloomingus. Muel poliitilisel ja majanduslikul baasil hakkas arenema rahvuslik kultuur.

Edasammine Välis-Mongoolia kultuurielus tähendasid Rahvapartei ideoloogilist võitu sajandid kestnud fodaal-koloniaalse iirke ja teda õigustava lamaismi üle.

¹ У. Н. Герюманов, viidatud artikkel, Монгольская Народная Республика. lk. 249.

Mongoolia Rahvavalitsus ja Rahvapartei jätkasid võitlust rahvarevolutsiooni täieliku võidu eest, vaatamata raskustele, mida valmis-
tasid neile kontrrevolutsioonilised elemendid
sõjas revolutsiooniliste ümberkorraldustega.
Rahvavalitsus ja Rahvapartei tegid ettevalmis-
tusi Suure Rahvahurali kokkukutsumiseks.

Mongoolia fodaalid, kes udgid, et ner-
de osatähtsus riigis väheneb iga päeva-
ga, otsustasid kasutada rahvavastuvas-
tase tugevuse jätkamiseks bogdo-gegeni.
Muisti tõsteti päevakorda loosung: teo-
kraatliku monarkhia taaskohustamise eest.
Reaktsioonilised laamad ja fodaalid ei
loobunud monarkhia taastamise kavatsusest
isegi pärast bogdo-gegeni surma. (Bogdo-
gegenu suri 20. V 1924. a.) Nad levitasid
müüd kuuldust bogdo-gegeni taas-
sünnist.

Samaaegselt laamade ja fodaalide
reaktsiooni tugevumisega aktiveerusid
Välis-Mongoolias kodanluse elemendid
võitluses rahvarevolutsiooni lõpuleviimise
vastu. Nad olid välismaa imperialis-

tide agentideks. Nende esmärgiks oli suu-
wata Välis-Mongoolia kapitalistlikele aru-
gutule. Tulevaseks riigivormiks pidi saama
kodanlik vabariik asotsas presidendiga.

Arvestades hädaohu kujunemist rahva-
revolutsioonile võttis Mongoolia Rahva-
partei Keskkomitee 7. juunil 1924. a. vastu
omapoolse otsuse, milles rõhutati, et ainuke-
sks õiges riigivormiks võib antud juhul
olla rahvavabariik.

Nõitluses rahvarevolutsiooni võidu saa-
vatamise eest lähtus Mongoolia Rahva-
partei marksistlik-leninlikust õpetusest.
Mongoolia Rahvapartei kasutas oskuslikult
V. I. Lenini õpetust revolutsiooni võidu või-
malustest mahajäänuid ja poolkoloniaalse-
tel maadel. V. I. Lenin rõhkus Kominter-
ni II kongressil 1920. a.: „Ei saa olla
minguid vaidlusi selle üle, et erindlike
maade proletariaat saab aidata ja peab
aitama mahajäänud täörahvakuksi
ning et mahajäänud maade arengui-
ne võib oma praegusest staadiumist
välja jõuda, kui nõukogude vabariikide

¹ V. Iluperegov, viidatud teos, lk. 115.

võidukas proletariaat neile hulkaele kätte ulatatakse ning neid abistada suudab.¹ N. I. Lenin näitas „... et esmündlike maade proletariaadi abiga võivad mahajäänud maad üle minna nõukogude korrale ja teatud arenevisastute kaudu — kommunismile, jättes vaheli kapitalistlike arenevisstaadiumi.²

Lähtudes Lenini õpetusest ja tegevuses NSV Liidu igakülgselt abile hakkasid Mongoolia Rahvapartii ja Rahvavalitsus viima ellu rahvarohutisiooni poolt piistitatud ülesannet — jõuda sotsialismile kapitalismi vahastmeta. Selle küsimuse lahendamise nõudis sajanditepikkuse mahajäänuse likvideerimist ja materiaalse aluse loomist üleminekuks uuele korrale. Materiaalse baasi loomine sotsialismile üleminekuks nõudis aga Mongoolia Rahvavabariigi majanduslike ja kultuurilise taseme kiiret kasvu.

Mongoolia Rahvavabariik, kes alles mõne aasta eest oli olnud jaapani, Ameerika Ühendriikide, Saksamaa, Hiina ja tsaari-Venemaa koloniaalmaa, kes rahvuslik ja imperialistlik surve oli tihedalt läbi kärganud fodaalpärisorjusele sõnumisega, pidi valmistuma üleminekuks sotsialismile äärmiselt rasketes tingimustes.

¹ N. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 213.

² Lealsamas, lk. 24.

Endised vürstid ja laamad ignoreerisid Rahvavalitsuse korraldusi. Nii näiteks hiilisid nad kõrvale riiklikest kohustustest, niigimansude tasumisest jne.

Rahvavalitsus oli vasisikutelt ära võtnud õiguse organiseerida tööstuslikke ettevõtteid ja supärast hakkasid revolutsioonile vaenulikud kodanluse elemendid tegutsema kaubanduses. Nende kaubanduslikku tegevust iseloomustab spekulatsioon. Nad kasutasid spekulatsiooniks olukorda, et esimesed tööstusettevõtted ja rahvuslikud kooperatsioonid ei suutnud veel rahuldada oma produktidega kogu elanikkonda. Mongoolia kaubanduses oli veel tähtis koht välismaa kapitalil. 1923. a. müüdi Mongoolias kaup 16.680.000 dollari eest, kusjuures sellest summast läks hiina firmadele 60%, inglise-ameerika firmadele 20%, vene ettevõtjatele 3%, mongoli ettevõtjatele 4%, Nõukoguude Venemaale 2% ja Mongoolia rahvuslik-keskkooperatiivile ainult 11%¹ Sellest näitest selgub, et välismaiste firmade osa oli suur Mongoolia kaubakaibes. Välismaised kaubanduslikud firmad konkureerisid Mongoolia noorte kooperatsioonidega.

Rahvarevolutsioonile vaenulikud kodanluse

¹ U. G. Zvaņkuse, viidatud teos, 183-184.

elementid kujutasid endast niidiva rahvusliku kodanluse elemente: rikkaid ja idaspidi rikkastuvaid araste loomakarvatajaid, kes kasutasid oma majapidamistes palgatööjõudu ja kes olid sidemeis välismaa firmadega.

Kodanlike elementide hulka kuulus Mongoolias ka osa ametnikkonnast, kes ühendas oma töö riigiteenistuses kaubandustegevusega ja oli samuti seotud väliskapitaliga.

Mongoolia kodanlike elementide silmapaistvaks esindajaks ja uua kapitalistliku aru-
gu ideoloogiks oli Danzan. Danzan töötas vastutusriikastel kohtadel armee ja valitsuses ning oli Rahvapartei liige. Danzan oli ka silmapaistev kaubandustegelane ja võttis osa hiina firmadest. Danzani eesmärgiks oli võimur haaramine kodanlike elementide poolt, et muuta revolutsioon kapitalistlikule aru-
guteele. Tä taotlus koostööd välismaa kapitali ja kapitalistlike riikidega ning astus majanduslike sidemete loomis vastu Mongoolia ja NSVL-i vahel. Mongoolia tekkiv kodanlus läks samatad, millest rääkis N. S. Lenin oma ettekandes rahvus- ja koloniaalküsimuse komisjonile Kominterni II kongressil. „Ekspluaterivate maade kodanluse ja koloniaalmaade kodanluse vahel on toimunud teatud lähenevime, nii

et nõhutud maade kodanluses, kuigi ta toetab rahvuslikke liikumisi, võitleb samal ajal väga tihtivõististi isegi enamikel juhtumitel - ühel meelel imperialistlike kodanlusega, s.o. koos temaga, kõigi revolutsiooniliste liikumiste ja revolutsiooniliste klasside vastu.¹¹

Mongoolia kodanlike elementide rahvavaenuliku poliitika paljastati Mongoolia Revolutsioonilise Rahvapartei III kongressil,^{*} mis tuli kokku 1924.a. augustis. Kongress paljastas Dargani ja tema kaaslastel kui rahva ja partei vaenlastel, kui välismaiste imperialistide agendid ja formuleeris Rahvapartei pealiini maa nitterkapitalistlikust arengutest. Kongressi resolutsioonis kirjutatakse: „... mitte korrata teed, mis on varem läbitud maailma teiste rahvaste poolt.¹²“

Siinult nitterkapitalistlik arengutee võis tagada Mongoolia rahvale tõelise vabaduse, tema sõltumatuse välismaistest imperialistidest, sisetiste reaktsiooniliste jõudude purustamise, maa majanduselu ja kultuuri edasise arenemise.

Mongoolia Revolutsiooniline Rahvapartei isoleeris oma edaspidises tegevuses prodaale ja kodanlike elemente. Ta tugines vaestele ja keskmisele

¹¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 212.

^{*} Mongoolia Rahvaparteid hakati nimetama alates 1924.a. III kongressist Mongoolia Revolutsiooniline Rahvapartei.

¹² Ts. Uluperegovi, viidatud teos, lk. 124.

ning hakkas ellu viima III kongressi ajaloolisi otsuseid, w.o. fedaalide klassi likvideerimine, kodanlike elementide piiramine, väliskapitali väljatõrjumine maalt, riikliku ja üldseltori kindlustamine majanduses.

Mongoolia Revolutsioonilise Rahvapartei III kongressil puistitatud eesmärk maa nitterkapitalistlikust arengust sai Mongoolias kogu elu poliitiliseks suunaks, ta määras kindlaks praktiliste ülesannete lahendamise Suure Rahvahuraali kokkukutsumise eel ja läbiviimise ajal.

Kogu maal algasid ettevalmistused Suure Rahvahuraali kokkukutsumises. Suure Rahvahuraali kokkukutsumine oli vajalik selleks, et arutleda Rahvavalitsuse tegevuse seniseid tulemusi, kavandada poliitilised ja majanduslikud ülesanded maa nitterkapitalistlikust arenguks, kinnitada Rahvavabariigi väljakuulutamise ja konstitutsioon.

Suure Rahvahuraali kokkukutsumise kord, koosseis, funktsioonid ja õigused määrati kindlaks 19. sept. 1924. a. Mongoolia Rahvavabariigi Riikliku Huraali määrustikus. Nimetatud määrustik oli suunatud oma tegevusega ilmalike ja vaimulike fedaalide ning encliste vastu vastu, kes olid veel riigiparasaadid. Mongoolia Rahvavabariigi Riikliku Huraali määrustikus

teatati, et peodaalidel ei ole õigust olla valitud riigiohvitseritesse, nad asundatakse arsaatide esindajatega. Partei ja valitsuse eesmärgiks oli garanteerida arsaatidele oma maa valitsemine ja kogu elu juhtimine.

Edusammudest rääkides alal nägib esimese Suure Rahvahuraali koosseis. 8. nov. 1924. a. avatud Suure Rahvahuraali 77 delegaadist oli 71 arsaatide esindajat.² Esimene Suur Rahvahuraal kujunes tõeliseks rahva esindajate kongressiks.

Suur Rahvahuraal kiitis õigeks Rahva-valitsuse senise poliitika, ühes tema otsuses kirjutatakse, et Rahva-valitsus, vaatamata kõikidele raskustele, kaitses laiade rahvamasside huve ja viis kõikumatuult ning järjekindlalt Mongoolia tõelisele demokraatialle — vabariikliku korra kehtestamisele.³ Eriti kõrgelt hindas Suur Rahvahuraal sõprust Mongoolia ja NSV Liidu vahel. Suure Rahvahuraali otsuses kirjutatakse, et ainult NSV Liit võib siiralt kaasa tunda ja omakasupüüdmatuult abistada

¹ J. Ulupengud, viidatud teos, lk. 129.

² Sealsamas.

³ Sealsamas, lk. 133.

Mongooliat.¹

Suure Rahvavaraali tegutses ei piirdunud ainult Rahvavalitsuse sarnise poliitika arutamise, ta piistitas poliitilised ja majanduslikud ülesanded maa edasiseks mittekapitalistlikuks arenguks. Suur Rahvavaraal võttis vastu otsused karjamajanduse ja rahvuslike tööstuse arendamisest, kooperatsioonide ja finantspoliitika tugvdamisest jne.

Kõik Suurel Rahvavaraalil vastuvõetud otsused olid suunatud fodaalide klassi likvideerimiseks, välismaise kapitali väljatõrjumiseks, erakapitalistlike elementide kasv piiramiseks ja majanduslike ülduste loomiseks üleminekul feodalismilt sotsialismile. Suure Rahvavaraali otsused kajastasid vaeste ja kesmise araatide ning sündiva tööliklassi huve.

Mongoolia Rahvavabariigi sise- ja välispoliitika leidis oma radusaadlike väljenduse Suurel Rahvavaraalil 26. nov. 1924. a. vastuvõetud konstitutsioonis.

Konstitutsioon koosnes sisejuhatusest ja kuuest peatükist. Esimene peatükk — „Mongoolia rahvaõiguste deklaratsioon“ sisaldas konstitutsiooni üldisi teese nii välis- kui ka sisepoliitiliselt alalt.

¹ B. Mupengov, viidatud teos, lk. 132.

Siin kirjutatakse, et Mongoolia Rahvavaba-
riigi valitsus arestas kogu maailma töötava
rahva taotlust, s.o. kapitalismi hävitamist ja
sotsialistliku korra kehtestamist ning lähtub
oma välispoliitikas kogu maailma revolutsiooni-
lise rahvamassi huvidest. Konstitutsiooniga kehtestati
väliskaubanduse riiklik monopol, sest
Mongoolia Rahvavalitsus pidas seda tähtsaks
tingimuseks rahvamasside orjusest vabastamisel
ja rahvavõimu tugevdamisel juba vabaneunud
rahvaste juures. Sisepoliitilisel alal tähistati
konstitutsiooniga vabamand maale, maavaradele,
metsadele ja vetele, kuulutati välja sõna-,
koosolekute-, töövabavaliituse vabadus, kehtestati
tasuta haridus jne.

Konstitutsiooni teises peatükis käsitletakse
kõrgemaid riigivõimu organeid, nende volitusi
ja struktuuri. Kõrgemaks võimuorganiks sai
Suur Rahvakuraal — Mongoolia rahva esin-
dajate kogu. Delegaadid esindajate kogusse
valitakse rahva poolt nende endi hant. Suur
Rahvakuraal valib oma vahvaegades Väikese
Kuraali, kes moodustab Väikese Kuraali Presi-
diumi ja valitsuse. Sa, et Suure Rahvaku-
raali delegaadid valiti rahva hant, tagas
rahvale kõrgema riigivõimu.

¹ Ts. Улупенгюв, viidatud kos, lk. 145.

Konstitutsiooni kolmandas peatükis määrati kindlaks kohalike võimuorganite - rahvahuraalide koosseis ja volitused. Ka kohalised rahvahuraalid valiti rahva poolt nende endi hulgast.

Konstitutsioon kinnitas rahvahuraalid ainukeseks riigivõimu organiteks. Kõrgema ja kohaliku võimu nimel Mongoolia Rahvavabariigis rahvahuraalidele kinnitas V. I. Lenini teesi, kes märgitakse: „Nõukogude organisatsiooni idee on lihtne ning teda võib rakendada mitte ainult proletaarsete, vaid ka talupoeglike, fodaalsete ja poolfodaalsete suhete juures.

Konstitutsiooniga määrati kindlaks ka valimisõigus riigivõimu organites. Valimisõiguse said mõlemist soost kodanikud, kes valimiste päevaks saavad 18 aastat vanaks.

Konstitutsioon kinnitas val riigi elarolise õiguse, riigi pitsati, vapi ja lipu.

Mongoolia Rahvavabariigi konstitutsioon kindlustas lõplikult töötavate araatide võimu. Ta oli juriidiliseks sanktsiooniks 1921. - 1924. a. rahvarevolutsiooni saavutustele.

Põhiseaduse vastuvõtmisega kinnitati Mongoolia Rahvavabariigi väljakuulutamine. Gemiaalne leninlik ettenägelikkus mitmesuguste poliitiliste vormide võimalikkuse suhtes, mille raamides võib

¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 213.

teostuda töötava rahva diktatuur, leidis antud juhul konkreetse väljenduse rahvavabariigi vormis.

Mongoolia Rahvavabariigi konstitutsioonil oli oma isärasus — ta ei fikseerinud ainult Mongoolia rahvarevolutsiooni võidu tulemusi vaid ta sisaldas ka rea punkte, kus määrati kindlaks Mongoolia Rahvavabariigi edasine areng.

Teamised ülesanded, mis niidud noore Mongoolia Rahvavabariigi ette sekkisid, olid: rahvamajanduse arendamine sotsialismi suunas ja rahva ainelise heaolu ning kultuuritase tõstmine.

Mongoolia Rahvavabariik, juhitudes Revolutsioonilise Rahvapartei direktiividest ja toetudes vaestele ja keskmisele araatidele omal maal ning NSV Liidu vennalikule abile, hakkas ellu viima neid ajaloolisi ülesandeid.

Lõppsõna.

1921. a. on Nälis-Mongoolia ajaloo pöördepunk-
tis — Nälis-Mongoolias algas antiimperialistlik
ja antifodaalne demokraatlik rahvarevolutsi-
oon, mis lõppes 1924. a. Mongoolia Rahvavaba-
riigi väljakuulutamisega.

Nälis-Mongoolia rahvarevolutsioon vääril-
selt tähelepanu seepärast, et ta toimus va-
hetult Suure Sotsialistlike Oktoobrirevolutsi-
ooni mõju all niisugusel maal, kus võimetus
feodalism, puudus proletariaat ja peaaegu ko-
daalus. Nälis-Mongoolia rahvarevolutsioo-
ni kandvaks jõuks olid araadid, keda sa-
jandeid nõlvunud välismaised orjastajad ja
oma maa fodaalid. Revolutsioonilise võit-
luse avangardiks oli Mongoolia Rahvapartei.

Nälis-Mongoolia araadid olid juba enne
1921. - 1924. a. rahvarevolutsiooni võidelnud
nii välismaiste orjastajate kui ka sisemaiste
nõlvajate vastu. Araatide varasemaid rahvus-
lik vabastuslikud liikumised jäid aga ük-
sikuteks ja stiihilisteks, nad nõrgestasid vaim-

lasi, kuid ei muutnud neid võita. 1921. a. puhkenud võitlus kasvab aga töötavate arva- tide massi üldises ja organiseeritud võitluses, mille tagajärjeks oli Välis-Mongoolia vabane- mine välismaistest orjastajatest ja võime üle- minek rahva kätte.

Pärast maa vabastamist välisvaenlastest ja võime haaramist rahva poolt algas rahva- võime kindlustumine ja rahvarevolutsiooni siivenemise ajajärk. Mongoolia Rahvapartei ja Rahvavalitsus alustasid võitlust maa mittesaa- pitalistlike arvu vastu. Partei ja valitsus poliiti- tika olid suunatud sellele, et minna foda- lismilt sotsialismile. Nimetatud eesmärgi saa- vutamiseks alustasid Mongoolia Rahvapartei ja Rahvavalitsus demokraatliku ühiskorraal- duse maal, mille tulemusena likvideeriti fodalismi poliitilised ja majanduslikud alu- sed ja loodi eeldused elamiseks sotsia- lismile.

1924. a. kuulutati välja Mongoolia Rahva- vabariik. Rahvarevolutsioon oli võitnud poliitilisel ja majanduslikul rindel.

Välis-Mongoolia rahvarevolutsiooni võit- sai võimalikuks sepärast, et revolutsioon haaras laiad rahvamassisid ja toimus arvaatide avangardi - Rahvapartei juhtimisel.

Nälis-Mongoolia rahvarevolutsiooni võidu saavutamisel etendasid tähtsat osa sõbralikud suhted Nõukogude Venemaa ja Nälis-Mongoolia vahel. Mongoolia Revolutsiooniline Rahvapartei lähtus revolutsiooni juhtimisel marksistlik leninlikust õpetusest ja Nõukogude Venemaa töörahva ning kommunistlike partei revolutsioonilistest võitluskogemustest. Nõukogude Venemaa valitsus hindas kõrgelt Nälis-Mongoolia rahva revolutsioonilist rahvuslik-vabastuslikku võitlust, ta omistas Nälis-Mongooliale sõjalist, poliitilist ja majanduslikku abi tema võitluses iseseisvuse ja vabaduse eest.

Nälis-Mongoolia rahvarevolutsiooni võidul on suur tähtsus nii oma maa arengu seisukohalt kui ka rahvusvahelises ulatuses. Nälis-Mongoolias kehtestati esimest korda rahvavõim, mis tagas Nälis-Mongoolia töötavatele massidele tööliste vabaduse.

Nälis-Mongoolia oli Nõukogude Venemaa järgi esimeseks niigiks maailmas, kus võim kuulus töötavatele rahvahulkadele. Nälis-Mongoolia rahvarevolutsioon avaldas mõju kõikide sõltuvate ja koloniaalmaade rahvastele võitluses iseseisvuse ja sõltumatusse eest. Mongoolia Rahvavabariigi edasine areng kin-

nitas leninlikku õpetust, et nii poliitiliselt kui ka majanduslikult mahajäänud koloniaal-
maad võib nimmea feodalismilt sotsialismile
kui teda toetab mõne eskimõeldiku maa pro-
letariaat.

Kasutatud kirjandus koos lühenditega

I

Marxismi - leninismi klassikud.

1. V. I. Lenin, *Васия архамине. Тeosed*, 19. kd., Tallin, 1953, lk. 65-66.
2. V. I. Lenin, *II Internatsionaali krahk. Тeosed*, 21. kd., Tallinn, 1953, lk. 179-229.
3. V. I. Lenin, *Marxismi karikatuurist ja imperialistlikust ökonomismist. Тeosed*, 23. kd., Tallinn, 1953, lk. 16-64.
4. V. I. Lenin, *Kommunistliku Internatsionaali II kongress. Тeosed*, 31. kd., Tallinn, 1955, lk. 185-232.

II

Allikmaterjalid.

1. *Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств 1878-1917. Серия II, Т. 18, к. I, Москва - Ленинград, 1939, к. 339-341. = Международные отношения в эпоху империализма. Серия II, Т. 18, к. I*

2. Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств 1878-1917. Серия II, т. 18, ч. II, Москва-Ленинград, 1939, вк. 149.
3. Международные отношения в эпоху империализма. Документы из архивов царского и временного правительств 1878-1917. Серия II, т. 20, ч. I, Москва-Ленинград, 1940, вк. 267-269.
4. Сборник договоров России с другими государствами 1856-1917. Москва, 1952, вк. 418-419. = Сборник договоров.
5. Сборник документов, Великая политика СССР, т. V, Москва, 1946.

III

Мини кийандус.

1. Н. М. Варгин, Монгольская Народная Республика. Москва, 1949.
2. В. Даурский, Кропоткинство в буддийских

- монастырях Монголии. „Современная Монголия“, 1939, № 3-4, к. 35-57.
3. С. С. Демидов, Монгольская Народная Республика. Москва, 1952.
4. И. Я. Златкин, Вчерашняя и новейшая история Монголии. Академия Наук СССР. Москва, 1957.
5. А. Калининников, Краткое революционное движение в дравтономной Монголии. „Революционный Восток“, 1934, № 6, к. 43-64.
6. Л. Б. Живиков, Путь монгольской революции. Исторический очерк. „Современная Монголия“, 1936, № 4-5, к. 133-150.
7. Т. Кунгуров и М. Сороковиков. Краткая революция. Исторический очерк. Иркутск, 1946.
8. В. Масленников, Борьба монгольского народа за построение социализма. Москва, 1956. = В. Масленников, Борьба монгольского народа.
9. В. Масленников, Строительство основ социализма в Монгольской Народной Республике. Москва, 1955. = В. Масленников, Строительство основ.
10. П. Митюшин, Вчерашнее земледелие в Монголии. „Хозяйство Монголии“, 1926, № 1, к. 20-38.
11. Славные итоги (1921-1936). „Современная Монголия“, 1936, № 4-5, к. 3-16.
12. Б. И. Стукашин, Двенадцать дней в Монголии. Воронеж. 1956.

13. И. Н. Усёножанинов, Культура монгольского народа. Монгольского Народного Республика. Сборник статей. Москва, 1952. вк. 238-296.
14. Ф. С. Цамин, Сельское хозяйство. Монгольская Народная Республика. Сборник статей. Москва, 1952, вк. 101-134.
15. Х. Чойбалсан, Доклад правительства МНР 22-й сессии Малого Народного Хурала. „Современная Монголия“, 1939, № 1-2, вк. 6-17.
16. Х. Чойбалсан, Краткий очерк истории монгольской народной революции. Москва, 1952, = Х. Чойбалсан, Краткий очерк истории.
17. Х. Чойбалсан, Х. Очерки истории Монгольской национальной революции. „Современная Монголия“, 1940, № 4, вк. 33-75.
18. Б. Ширендуб, Народная революция в Монголии и образование МНР. Москва, 1956.
19. М. А. Якимова, Монгольская Народная Республика. Экономика и внешняя торговля, Москва, 1956.
20. А. М. Якимов, Монгольская народно-революционная партия — организатор и вдохновитель побед монгольского народа. Монгольская Народная Республика. Сборник статей. Москва, 1952, вк. 56-100.

Sisukord.

	lk.
1. Sissejuhatus	1
2. Olukord Vähis-Mongoolias enne rahvarevo- lutsiooni	6
3. Rahvarevolutsiooni võit Vähis-Mongoolias	
4. Rahvarevolutsiooni süvenemine aastail . 32 1921-1924 ja Mongoolia Rahvavabariigi moodustamine	79
5. Lõppsõna	112
6. Kasutatud kirjandus koos liitenditega	146